

РУСИН

Лінгвіста, кодифікатор русинського языка на Словакії – доц. ПгДр. Василь Ябур, к. н., за свою дотеперішню хосенну роботу на благо Русинів був з нагоды визначного юбілею свого жывота – 80. народенин оцінений Преміов за визначне діло про русинський народ од Карпаторусинського научного центра в США.

Фотка: А. З.

www.rusynacademy.sk

RUSÍN r. XXVI, č. 5 / 2016

КУЛТУРНО-ХРІСТІАНЬСКИЙ ЧАСОПИС

ПРАВИЛА РУСИНЬСКОГО ПРАВОПISУ

Василь Ябур
Анна Плішкова

Сучасний русинський списовний язык

Пряшівська універзіта в Пряшові
Інштїтут русинського языка і култури

Morfologija a syntax rusinskeho jazyka МОРФОЛОГІЯ І СІНТАКСІС РУСИНЬСКОГО ЯЗЫКА

Vasif Jabur
2015

Василь ЯБУР
Анна ПЛІШКОВА
Кветослава КОПОРОВА

ГРАМАТИКА РУСИНЬСКОГО ЯЗЫКА

- Штири з найвызначнішых публікацій в авторстві або сполуавторстві доц. ПгДр. Василя Ябура, к. н.: Правила русинського правопису (сполуавтор доц. ПгДр. Юрій Панько, к. н., Пряшів: Русинська оброда, 1994), Сучасний русинський списовний язык (Пряшів: Пряшівська універзіта, Інштїтут русинського языка і култури, 2009), Морфологія і сінтаксіс русинського языка (Пряшів: ПУ, ІРЯК, 2015) і Граматика русинського языка (Пряшів: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2015).

ЖЕРТОВНОСТЬ І СМІЛОСТЬ: ВАСИЛЬ ЯБУР І РУСИНЬСКИЙ ЯЗЫК

Жертвовність і смілоість суть людськы властности, споєваны звычайно з револючныма політїчныма актївістами ці воєньскыма героямы, но уже менше з академіками. Предці ся але стане, же ай академіці на досягну-тя інтелектуалных цілів мушены суть зреалїзовати револючны крокы. Ай лїнгвісты – ці они суть аматеры, або професїоналы, можуть ся стати революцїонарыма; главні тоты, котры ся займають вытваряньём новых списовных языків.

Як інакше бы сьме могли описати вклад таких особностей як Ян Гус до чеського языка, Мартін Лутгер і ёго принос про нїмецькый язык, ці Людовїт Штур в словацькїм языку? На то, абы переконали сполоченьскый і політїчний одпор ід новїй ідеї (в данїм припадї ід ідеї вытворїня списовного языка), з котров пришли, мусила мати каждая з тых особностей одвагу. А каждая з них мусила быти оддана свому цілю, што значїло працю заангажованость в значно тяжкїй задачї – в области кодїфікацїи языка на много років, ба докінця десятков років. Єдным з таких одданных і одважных революцїонарїв днешнїй doby є Василь Ябур, котрый є поважованный за єдного з главных творителїв русиньского літературного языка на Словакїї.

Василь Ябур ся народив 28. октовбра 1936 в селї Стацїн (в сучаснїй северовыходнїй Словакїї), в тогдышнїм Чеськословеньску. Ёго родїчі (так, як ай векшына жытелїв Стацїна і околїтых сел) были карпатськы Русины і молодый Василь выростав в русиноязычнїм оточїню. Ёго тета Анна (1898 – 1984) – спївачка народных спїванок про етнографїв, займаючїх ся автохтонным карпаторусиньскым жывотом была жывым жрїдлом фолклору.

Молодый Василь зачав штудовати в часї, коли были карпатськы Русины выставлены выжным змінам у своїм народнїм жывотї. В яри 1945 ся скїнчила 2. світова война. В тїм істїм роцї Чеськословеньско дало згоду на то, абы ёго бывша выходна провінцїя Підкарпатська Русь была припоена к Советському союзу. В роцї 1948 пришли до влады комунїсты, котры вырїшили Чеськословеньско перетворити на образ Советського союзу. Комунїстїчна Чехословакїя прияла советьке „рїшїня“ народностного вопросу карпатських Русинїв. В дослїдку того были русиньскый язык і русиньска народность заказаны. В Чеськословеньску (так як ай в іншых Советськым союзом овланданых країнах той части Европы) были карпатськы Русины выголошены за підгрупу української народности, а русиньскый язык ся поважовав за діалект українського языка. Перешов істый час, за котрый было тото адмінїстратївне рїшїня уведжене до практичного жывота. Хоць в дослїдку того рїшїня были карпатськы Русины жыючі в Чехословакїї в роках 1945 – 1952 урядно означованы як Українці, в школах ся учїло по руськы, а карпатськы Русины ай надале в домашнїм оточїню, або з приятелями комунїковали своїм родным языком – по русиньскы.

Так, як ай многы далшы з той генерацїї, ай Василь Ябур зажив хаотїчний повойновий час, в котрїм карпатськы Русины як народ жыли, но їх язык не був узнанный, аж наконець было ёго хоснованя на верейности заказане. В часї, коли Ябур ходив до гімназїї в Гуменнїм (1947 – 1953), був офіцїалным языком навчаня російскый язык. Кїдь в роцї 1954 скїнчїв штудїї на середнїй школї в Снїнї, урядным языком, в котрїм ся учїло, став українскый язык. Свої універзїтны штудїї скїнчїв на высокїй школї у Празї (1954 – 1958), де штудовав російскый язык в комбїнацїї з українськым языком із замїрянїем на компаратївну і функчну лїнгвістїку.

На высокїй школї в Празї штудовало ай дакілько далшых Русинїв з выходной Словакїї; про дакотрых з них (мїджі нїма ай про Ябура) ся став робочїм языком російскый язык, закы іншы сі зволили українскый, а наконець прияли тоту орьєнтацїю за свою властну народну і культурну іден-

О Б С Я Г

5/2016
РУСИН

Академік, проф. Павел Роберт МАГОЧІЙ:
Жертвовність і смілоість: Василь Ябур і русиньскый язык

1 – 2

Доц. ПгДр. Мірон ПУКАН, ПгД.: Русиньскый професїональний театр в центрї (а) ці на перїферїї?

3 – 10

Мгр. Михал ПАВЛІЧ:
Тематїзацїя народной ідентїты в поезїї Миколая Ксеняка

10 – 13

Проф. др. Михайло ФЕЙСА: *Гу новому правопису руского языка войводањских Руснацох*

14 – 18

Проф. Др. Ахим РАБУС, Андрианна ШИМОН:
Исслїдованя русиньского языка из погляда восприимательной діалектологїї (1)

19 – 22

Мгр. Валерїй ПАДЯК, к. н.:
Общество св. Василїя Великого в Ужгородї

22 – 24

титу. В комуністичній Чехословачії, правда, не було ані думки о кар'єрі в області карпаторусинських штудій, кідь чоловік не раховав з тым, же русинський язык і культура будуть поважованы за часть української культури. А на того Василь Ябур не пристав.

Як спеціаліста в області лінгвістики здобув титулы на Універзиті Коменського в Братіславі (доктора філозофії в році 1969; кандидат наук в році 1987; доцент в році 1991), як педагог учів на Педагогічнім інштитуті в Кошіцях (1961 – 1964), Педагогічній факулті у Пряшові Універзиты Павла Йозефа Шафаріка в Кошіцях (1964 – 1977), на Катедрі языків Універзиты Павла Йозефа Шафаріка в Кошіцях (1977 – 1987) і на Педагогічній факулті в Нітрі (1987 – 1993).

Якраз в часі своєї педагогічної кар'єры в Нітрі, революція в році 1989 скінчила комуністичну владу в цілій середній Европі і уможнила зрод самостатной карпаторусинської ідентиты і народности. Єдным з пореволучных цілів карпаторусинського руху была кодифікація русинського языка – процес, котрый ся зачав іщі перед 2. світовою войною, але на веце як пів стороча го загамовала комуністична влада.

Кодифікація русинського языка была в посткомуністичнім Чеськословенську (наслідно в самостатнім Словенську) уже теоретічно можна. Де але найти кваліфікованых лінгвістів, котры бы таку задачу прияли? Дакотры спеціалісты на україністику, котры были концентрованы главні у Пряшові, были способны і ерудованы, але з ідеологічных причін одмітали концепт окремого карпаторусинського народа, котрый подля них не міг, і не мав ествовати. Прото карпаторусинскы активісты глядали на інших універзітах і наконець ся дізнали о лінгвістови карпаторусинського походжіня, Василеві Ябурови.

На зачатку 90-х років 20. стороча зіставало Василеві Ябурови до пензії уже лем пару років. Нашто бы ся мусив занимати карпаторусинським рухом, котрый, выставлений неуставній критіці з боку містных обчанських активістів української орьєнтації і істых владных кол на Словакії, в Польщі, а передовшыткым на Україні, поступовав лем бырз помалы. Ці не ліпше бы было одыйти на пензію як заслужений доцент, а вызвы карпатської русиністики охабити іншым?

Василь Ябур думав над тым, што бы таке рішїня значіло про нєго і про єго родину. Наперек довгорічній кар'єрі в області російкой і російско-словацькой компаратівной лінгвістики зістав вірній своїй карпаторусинській ідентиті. Дякуючі природній внуторній силі свого характеру мав охоту конати в згоді із своїм пересвідчїнєм. Было то дашто, што не міг одкрыто выядрити в часі комуністичной влады. В році 1993 Ябур вирішив наповно ся оддати карпатській русиністиці, конкретно намаганю сповнити ціль русинського руху – вытворити кодифікований русинський язык. Ябурове рішїня але не зістало без наслідків. Такой був засыпаний критіков з боку колегів з універзиты у Пряшові, котры были української орьєнтації.

Обвинили го з того, же ся зрік свого посланя науковця в моменті, коли вирішив скапчатися з „політичным русинізмом“, як ся

обродный рух Русинів у тім часі называв.

На другім боці але Ябура і єго колегу Юрка Панька підпорили обчанскы і культурны активісты (окрім інших ай Василь Турок-Гетеш, Александер Зозуляк, Анна Кузмякова і Анна Плішкова). Помогли їм пересвідчїти владны кола о важности і потребности захованя карпаторусинської культури, а таксамо о роботі на приправі і выдаваню приручників, словників, граматік і школьских учебників. Уж в половині 90-х років 20. стороча був Ябур поважований за скушеного академіка на челі невеликой группы кодифікаторів русинського языка на Словакії, котры поступно здобывали підпору з боку Міністерства школства Словацькой републікы.

Выслідком того процесу была серія языковых публікацій, котрых був Василь Ябур едітором, ці автором. Активний був таксамо як спеціаліста на русиністику (1995 – 1998) в пряшівській філії Штатного педагогічного інштитуту в Братіславі, де про Міністерство школства Словацькой републікы приправив програм про выучованя русинського языка на першім ступню основных школ. Тот програм був розшырений ай на другый ступінь ОШ, а тыж про середні школы. Наслідовало виданя серії учебників про 1. – 9. річник основных школ і про 1. – 4. річник середніх школ. Не было несподіванєм, же на Пряшівській універзиті у Пряшові было в році 1998 заложене Русинське одділїня, а наслідно самостатный Інштитут русинського языка і культури (2008).

Василь Ябур ся вернув к учительській професії, но теперь уже як карпатський русиніста. У своїй новій функції поміг вытворити нову генерацію шпепціалістів на русинський язык (міджі нима мож спомянути мена лінгвісток Анны Плішковой і Кветославы Копоровой). Они над кодифікованым языком – процесом, котрый ініціовав Василь Ябур надале роблять і одовздають го як педагогы молодій генерації.

Кодифікаторы языків суть подобны еднотливцям в інших сферах жывота, котры мають амбіцію зробити штось нове. Таке особы суть звычайні выставлены критіці, ці то уже за цілковый концепт, котрый пропонують (в данім припаді за думку окремого русинського языка), або за дакотрый з шпепціфичных аспектів пропованой кодифікації. Ани Василь Ябур не є вынятком. Кодифікацію (1995), але передовшыткым доповніня і зміну дакотрых правил по десятях роках од кодифікації (2005) не прияли вшыткы, котры в сучасности пишуть і публікують в русинським языку. Конець-кінців, така критіка є сама по собі позітивным феноменом, бо кедь уже не має іншу функцію, назначує, же кодифікований русинський язык не є лем думков дакількох інтелектуалів, але жывов ентітов, котру шырша сполочность бере важні.

На закінчїня ся можеме вернути на зачаток нашої статі: к феномену жертвовности і смілости. **Василь Ябур почас своєї кар'єры не був лем вірній языку і культурі своїх карпаторусинських предків, але мав ай смілость застати ся своєї дїдовизны, кідь то было конечні по році 1989 можне. За то мы, члены той і будучіх карпаторусинських генерацій будеме му наве вдячны.**

Русинський професіональний театр в центрі (а) ці на периферії?

(З нагоди юбілейной 70-ой театралной сезоны ТАД 2015/2016.)

Abstract

Ruthenian professional theatre – in the centre and/or on the periphery

Theatre of Alexander Duchnovič in Prešov (labelled as Ukrainian national theatre since 1946 until 1990) represents an individual chapter in the culture of the town, region and whole Slovakia. It has reached the extraordinary position within the Slovak theatrical context because of several outstanding artistic outcomes from the 80-ties of the 20th century. The change of state and cultural politics after 1989 brought about the new possibilities in the development also for minority formations. Nevertheless, theatrical life in the previous decade cannot be only described as idyllic one, it could rather be characterised as the period of dramaturgical turbulences, partial production achievements, but especially artistic losses and failures, i.e. theatrical productions with relative or ambivalent aesthetic value.

1 Театер Александра Духновіча в Пряшові – ТАД (означованый од року 1946 до року 1990 як „Український національний театр” – УНТ) репрезентує окрему капітолу в міській, регіональній і цілословенській культурі і выслужив собі у словенській театралній контексті – дякуючі дакотрым самобытным умельськым творам кінця 80. років минулого стороча до першой половины першого деценія нового міленія – окреме поставліня передовшыткым вдяка трём факторам: іде о трілігвалну культурну інштитуцію, в котрій ся спочатку грало по російскы, потім по українскы і у вісемдесярых роках 20. стороча помалы веджіня і члены

того драматичного колектіву просаджовати русиньску языкову норму, кідже є то еден з немногих театрів на Словакії, котрый дотеперь грає і мімо своєї сцены, а то по наших селах і містах. Дефінітивне просаджіня русиньского языка як комуникату етнічной соціеты Русинів у році 1995¹ має своє значіня і про самобытность умельської профілації театру. Подля респозицій ёго окремых членів ся стабільным поужыванём русиньского языка став діючішым діалог на оси герець – позератель, беручі так позерателя на периферії театралного діятельства, тзв. регіонального реціпіента. Другым важным фактором была од половины

• Добрі ся представили герці Осиф Ткач і Людміла Лукачікова у грі Принцовы галушкы або Угорський Сімпліціссімус у режії Матуша Ольгы (2002).

вісемдесятих років концептна артикулована драматургія і ясно визначений умельцький програм, главно вдяка втогдышньому драматургови **Василеви Туркови** і директорови **Ярославови Сисакови**, і третім – тиж важным фактором – быв необычайный інтерпретацно vyrivnanyi драматичный колектів, што мало споїна з педагогічных підпоров як выслідком втогдышніх міжштатных договорів од року 1966 высылати адептів герецького ума і режії на штудії до киевского Штатного інштитуту Карпенка-Карого.²

1. 1 При докладнішим познанню театралной культуры Пряшова мож конштатовати, же тот театр кінцём вісемдесятих, почас девятьдесятих років минулого стороча і на переломі нового міленія, жаль, скромніше в остатнім десятирчу, вступав самобытним, докінця полемічным способом властнов драматичнов і хоровов творчостев до контакту нелем з прашівським **Театром Йонаша Заборьского**, але і з професіональным театралным сценами цілой Словакії. З умельцького погляду нераз грав в минулых десятирочах і дакілько років перед історічно-сполоченьським переломом у прашівській театралній культурі свій прім.³

1. 2 Главно дві послідні третини вісемдесятих років сігнализовали наступ перебудовы у сполоченьско-культурнім жывоті і в жывоті театрів, враховано етнічной культуры Русинів і Українців. То ся маркантно одзеркалило і в оживліню драматургічного плану театру уж од року 1984, значить од зачаточной екстерной і пізніше інтерной сполупрацы Василя Турка з втогдышнім драматичным колектівом УНТ. Окрім іншпіративных пес (**Мольер, Маркасіус, Кондратьев**) видиме ай умельцьке оживліня драматичного колектіву як на постах режії (**Наталія Мигалёвова, Йозеф Пражмарі**), так і в сценографії (**Штефан Гудак, Ян Заварьский, Мірослав Матейка**). В Турок приходить з іншов представов театру, яку репрезентовали **Фельбабовы** і до істой міры **Іванчовы** режії. Дає на першый план іншу драматургію як творчу часть, активно партіципуючу на цілім процесі зроду сценічного твору. В тім одношіню стачить споманути интересны сценічны проекты **Блага Углара** в тандемі зо сценографом **Мілошом Караском**, реалізованы експеріменталнов методом колектівной імпровізації: **Сенс нонсенс** (1987), **Оцет** (1988), **Зага** (1990), **НоНо!** (1991), **Скрат** (1993) в режії **Мілоша Караска**, як ай інсценаціі **Йозефа Пражмарія Сашка** (1985), **Вплыве на море човен** (1986), **Валентіна Козменка-Делінде** до і по році 1989 (**Спокуса Хомы Брута**, 1988; **Мандрагора**, 1990; **Женитва**, 1993; **Нервозны люде**, 1995 і іншы). Попри уж небогім В. Туркови треба признати великий вклад до умельцьких і мімоумельцьких успіхів театру **Ярославови Сисакови**, котрый наступив до функції директора в споминаных нелегких вісемдесятих роках (1982). Быв першый, котрый зачав буряти граніці народностной замкнутости прашівского УНТ. Той реалії ся в єдній зо своїх рецензій дотулив і **Олег Длоугі**, коштатуючі: „(Я. Сисак – позн. автора) *систематічно отворяя театр остатній словацькій театралній культурі, призывав втогды молодых театралів і поступно мінив профіл первістно класічной реалістічной театралной естетіки на новаторьскы театралны поступы* (Ёго не цалком природный одход з театру бы собі заслужыв іщі і днесь глубшу і главно отворену анализу).“⁴

1. 2. 1 На схылі вісемдесятих років нам на передній план выходять такы умельцькы пруды: а) „дозриваня Іванчовых класічных псіхологічно-реалістичных режій і до істой міры ним уж анахронічне „класічне віджіня“ драматічного тексту; б) Сисаків емно модернізований псіхологічно-реалістичный

театралный выраз; в) современный надчасовый язык Йозефа Пражмарія з елементами натуралізму і експресівной сценографії; г) магічно-поетічны, метафорууючі „інсценачны образы“ **Валентіна Козменка-Делінде** і наконець д) декомпонованы проекты, што вытікають з колектівной імпровізацной основы двох творців **Блага Углара** і **Мілоша Караска**.“⁵

Многы поступы або концепції, котры ся вывжывали в інсценачных проектах спомянутых творців, пересягли дану етапу розвоія УНТ і заінтріговали далшых режісерів, што діяли в насліднім десятирочу в тім театрі к многым творчім і іншпірачным сценічным актівітам (напр. **Матуш Ольга, Растіслав Баллек**).

1. 2. 2 За вшыткы Ольговы інсценаціі спомяньме напр. **Непробудженого** (1996), **Село Степанчіково** (1998), **Історію єдного міста** (1999), **Обломова** (2000), **Прінцовы галушкы або Угорьского Сімпліціссіма** (2002) (сценку з гры публікуєме в статі) і под., далше театралны творы **Растіслава Баллека** **Ла Музика**, 2001; **Гамлет**, 2004 і іншы), значить інсценацііз повнокровныма герецькыма выступлениями, з одлишныма неконвенчныма, інсценачныма і герецькыма поетікама, котры потвердили скрыты умельцькы діспозіціі драматічного колектіву. Окрім веце раз повторюючіх ся режійных конкретізацій спомянутых творців, і єдноразовы контакты домашніх і заграничных режісерів з драматічным колектівом принесли ряд визначных умельцьких выслідків: напр. сценічна реалізація абсурдной драмы **Евгена Йонеска** **Лыса співачка** (1996) наштудована румуньським режісером **Хрістіаном Іоаном**, **Лоркова** **Кровава свадьба** (1995) і **Бойчевів** **Окресный шпыталь** або **Плуковникова жена** (2003), обидва наштудованы **Йозефом Пражмаріом**, або інсценація **Савічовой** терьпкой фрашкы **Чуеш, мамо** (2000) реалізована словеньско-сербським режісером **Любославом Маєром**, котра творить „жывый“ репертоар драматічного колектіву театру доднесь.

1. 2. 3 В умельцькій профілаціі конець вісемдесятих років і наслідно девятьдесяты рокы минулого стороча были періодом розвоія, котрый перекрочів рамки театру, што грає лем про українське, пізніше русинське етнікум і презентовав ся своєм творчостев ай за граніці регіону Шаріш. Здобыв узнання інсценаціями як в цілословацькім, так і в чехословацькім, а пізніше і в міжнароднім контексті. Драматічний колектів активно брав участь і бере (хоць днесь уж рідко) на різних акціях, фестивалах дома і за границями: повіджме **Театер взаємности – Острава**, **Міджнародный театралный фестиваль На граніці – Чеський Тешін**, **МТФ „Setkání – Stretnutie“ – Злін**, **Середнєєвропейскый фестиваль в Чівідале – „Mittelfest“**, **Театрална Нітра**, фестивалы в **Градці Кралове**, **Бырні** і **інде**), так істо гостєвав з **Угларовыма, Ольговыма і Козменковыма** інсценаціями в **Англії, Голандії, Шведьску і Італії**.

2 Змінов штатной, а з тым і культурной політїкы, котра настала по році 1989 отворяють ся новы можности розвоія і профілаціі ай меншыновых обществ. Русинське етнікум здобыло шанцу перспектівного росту, наново ся зачленило до сполоченьско-культурных односин, а тоты собі выжадали і од той культурной інштїтуціі, жебы докладно проаналізовала свою прїмарну функцію – умельцьке прямованя драматічного колектіву, позерательська адресность, драматургічна орьєнтація і под.

2. 1 Уж лем короткый погляд на драматургію театру, презентацію на сцені в періоді років 1989 – 2005 сігнализовали зміну драматургічно-режійной орьєнтаціі театралного організму. Односно того, же театр од року 1995 не мать інтерного режісера, роль режійной роботы ся пересунула на екстерных режісерів, котры з театром сполупрацовали уж і в минулости, або на інтерных робітників театру, якы своєм професіов не были ці не суть

• Трое герцїв: Владіміра Брегова, Зузана Ковалчікова і Ігор Латта, котры своїм выступом збогатили гру Вірна невіра у режії Матуша Ольги (2006).

режисерами (Іван Стропковскый, Светлана Шковранова, Василь Турок).

2. 1 1 Перша третина дев'яностих років минулого стороча несе ся в знамені дозріваня умельцьких тенденцій театралных концепцій із вісемдесятих років. На єдній боці мож спомянути лінії інсценачной поетікы **Ярослава Сисака** (А. і В. Мрштїковці: *Маріша*, 1990; Д. Папгагаї: *Агафія – попова дівка*, 1993) ці **Івана Іванча** (п. Шварц – Г. Х. Андерсен: *Путovania до кралєвства леду*, 1989; М. Старицькый: *За двома зайцями*, 1992), а на другій боці уж споминаны експерименталны „декомпозицны“ проєкты **Мілоша Караска** і **Блага Углара**, котры нераз остро полемізували з попереднім театралным типом. **М. Карасек** ту по десятках роках зробить інсценацію, парадоксно, текст із замкнотув структуров *Перон* (2003), о два роки пізніше гру з аналогічнов структуров *Тоалетарька* (2005) а о далшы два роки два титулы – авторську гротеску *Жыво́т на міру* і трагікомічну монодраму „*Au revoir*“ (2007). Б. Углар по дванадцятых роках поставить на сцені проєкт *Прелудія* (2003) а за пять років пізніше авторську колективну інсценацію *Добропис* (2008), шалену трагікомедію *Чудне дообіддя Др. Звонка Бурка* (2012) і адаптацію Кафковогю роману *Америка* (2014). Бой о глядана новых можностей театралной wypowiedі одогравать ся посередництвом творчогю діалогу з тым драматічным колективом наступом далшых споминаных режисерів, з котрых правдоподобно найпрогресівніша ся стала Козменкова концепція виробленой інсценачной формы. Тота концепція выросла на єдній стороні з мхатовской реалістичной лінії (*Спокуса Хомы Брута*, 1988), а на другій стороні з гравогю, імагінативно-лудічного принципю (видно овпливнена інсценачными поступами і поетіков таліянської „commedie dell'arte“), причім виходить до спонтанного театру герецькой імпровізації. Інтерпрет ся в нїм выразно оддалює од ілюстратівности ці транспарентности і приклонює ся к метафорічному, мірно штїлізованому герецькому прояву, підкреслюючи легкость і драматічний вплив выразу. Іншу умельцьку лінію, котра принесла до театралного жывота драматічного колективу ТАД новый воздух, репрезентують режії **Матуша Ольги**, котрый зачав

із колективом систематічно робити в році 1996 на властній драматізації повіданя Мартіна Кукучіна *Непробуджєный*. Інсценації, котры ту зробив, суть модерны сценічны адаптації класічных епічных текстів, котры выживвають імпулзы Станіславского концепції герецтва і модерны театралны поступы з тенденцій приближінія ся ку цивільному выразу штїлізованой театралной wypowiedі. К высше уведжєным **Ольговим** інсценаціям треба спомянути єго режію Сервантесовогю роману *Дон Кіхот* (2004), котру наштудовав в інтенціях **Турком** дакілько років конціпованой трїлогії світовий літературной творчости (*Гамлет*, 2004; *Дон Кіхот*, 2004; *Ідіот*, 2005), о рік пізніше комедію збудовану на принципях „commedie dell'arte“ *Вірна невіра* (2006) (сценку з gry публікуєме в статі), по році фоклорне пасмо выживвають елементы народного театру *День дерешовый* (2007), сатірічну комедію *Тяпаковці* (2010) і дотеперь послідню гру *Корчма під зелєным стромом* (*Словєньска рапсодія по русиньскы*) (2016). Далшым творцєм репрезентуючим „генерачный“ тип театру, котрый выразнов міров позначує умельцьке діятельство театралного колективу ТАД-у, є режисер **Растіслав Баллек**. Тот по одході з мартіньского Театру СНП на рекомендацію Матуша Ольги і на імпулз Василя Турка зачав активно сполупрацовати з тым драматічным колективом. В ході нецілых двох років ту наштудов із колективом три іншпиратівны інсценації, котрыма потвердив інклінацію к постмодерністичным театралным поступам. Є то проєкт театру во вариантах, поставленых на герецькій поетіції, котра представлять протипол ку реалізму (шпоровливе гесто і рух, самоіронізація, пародізація). Р. Баллек робить із герцями на основі штїлізованогю выразу, навывше якусь барокізоване герецтво черять ся у нєго з пригамованым цивільным выразом (без експонованой колоратурности), роль герця часто выставляють тзв. „одчужованому“ ефекту посередництвом елементів трагікомедії ці пародії. Ёй маневровательный простор є обычайно выразно зредукованый. Уведжєны інсценічны поступы найдеме в єго многих уж споминаных інсценаціях: в Шіллеровім драматічным романі *Паразіты* (2001), „*La Musici*“ К.

Горака (2001), драматизації Штайнбекового роману *Ровина Тортілла* (2002), Гораковой *Арбітражи* (2002), Боднарів *Суботній ночі* (2003), у Шекспіровім *Гамлетови* (2004) і Йонесковім *Носорожцєви* (2008).

2. 2 Почас шістнадцятєх років театралного жывота ся нашли і періоды стагнації ці „вакууму“, котры не жычили творцям в їх умельцькых амбіціях. З того погляду веце росколосанов, умельцькы менше вызрітов ся вказує театрална сезона 1998 – 1999 (на пост директора був менованый **Штефан Гій**) і 1999 – 2000 (функцію директора переберать **Маріан Марко**), хоць і ту найдеме „важнішы“ і выразнішы інсценізачны творы. З уведжєных сезон премьеровы были три титулы: дві приповідкы (Василь Турок: *Стріберный потічок* – сезона 1998/1999; Светлана Шковранова: *Взбура грачок* – сезона 1999/2000), обидві наштудованы професно, не режисерами – перша домашнім драматургом і єдночасно автором сценаря, друга герцєм театралного колектїву **Іваном Стрпковским**, репрезентувачи передовшыткым конвєчний выяздовый репертоар забавного характеру; три інсценачны проекты реалізованы режисерами з інших словацькых театрїв і зо загранича (в сезонї 1998/1999 Чехововы єдноактовкы *Свадьба*, наштудована **Владиміром Надєм** і *Спросины* інсценюваны **Василєм Турком** або драматизація Салтыкова-Щєдрїна *Історія єдного міста* в режії **Матуша Ольгы**; в наслідуючїй сезонї лем єден носный титул уж споминаного сербского драматїка Воїслава Савїча *Чуєш, мамо* (2000) і зновуобновлена премєра Гоголєвой *Женитвы* сезона 1999/2000). Мусимє іщі зазначіти, же театр в роспятьї десятих років вычеряв трєх директорїв. По шістнадцятєх роках (1982 – 1998) – як сьме уж увели – був в наслідку культурно-сполочєньскых і політїчных змін мушеный одступити з директорьской функції **Ярослав Сисак** і єго позицію на нецїлый рік переберать герець драматїчного колектїву **Штефан Гій** (1998 – 1999), котрый наконець про фїнанчны проблемы театру з функції був одкликаний і на двоймїсячный період є повірена веджїнєм театру єго економїчна заступкыня **Вєра Гайзушова** (1. 7. 1999 – 5. 9. 1999). Од 6. септембра 1999 директором театру ся стає **Маріан Марко**. У складній господарьско-культурній сїтуації на Словакїї ся театр зачїнає од єго наступу оживлєвати і доростає к істїй стабільности. Зась доказує свою умельцьку уровень, што документує і солідна респонзія з боку критїкы і тыж ся вирішыли, ці зрївнали вопросы споены з маєтковоправными односинами театру.

3. Остатнє десятироча розвою і умельцького дїятельства театру ся але не несе в знамену іділок, скорїше бы сьме го могли сїдекдохїчно означіти за період естетїчно-умельцькых і організачно-технїчных турбуленцій. Спуює ся то істо з одходом до вічности профїлюючой особности, драматурга, драматїзатора, перекладателя, режисера і спорадїчно ай герця драматїчного колектїву того театру **Василя Турка** (7. 11. 2005), котрый своєв всестороннов активностєв допомїг ку якостному умельцькому росту драматїчного колектїву і приспїв так ку єго програмовому напралїню з цїлєм акцентувати естетїчны критерїї інсценачного твору, порівнюючі, а не раз і перевершуючі тренд розвою остатнїх театрїв на Словакїї.⁶ Почас єго умельцького дїятельства театр перестав быти ілюстраціов драматїчного тексту, все выразніше ся діставав до полемїкы з попереднєв лінов інсценачной поетїкы драматїчного колектїву, креованой на основї орнаменталного, рустїкального „образика“. В.

Турок підпоровав концепчность в роботї театралных частей і їх взаємну перевязаность, і робочу, і творчу концентрацію даколишнїх інтерных режисерїв, професїоналность герецького колектїву. Так каждоденне, сїстематїчно

умельцьке профїлюваня драматїчного колектїву з яснов і довготривалов візїов драматургїчної орьєнтації театру ся по єго одходї якбы поступно зачало вытрачати і помалы часточно і атрофовало.

3. 1 У розвою театру (выходить то з єго основї) режіструємє періоды векшых ці меншых одхылїнь, котры встановлюють як взростаючу, так і падаючу тенденцію умельцького дозрїваня театру. Почас послїднїх десятих років розвою драматїчного колектїву ТАД-у так, самособов, обявляють ся і умельцькы непрогресївны періоды без амбіціознїшых інсценачных творїв, котрым бы сьме могли придїлити атрибут надчасовой цїнности. В роцї 2007 на пост екстерного драматурга був веджїнєм театру ословлений поет і літературный науковець із Фїлософїчної факулты Пряшївской універзїты **Валерїй Купка**, котрый подля професїї ся занимає літературов росїйской провенїєнції, котрый із законами театралной творчости і практикы мав дотогды лем мїнімалны скушености. На тїй новїй позиції був шість років (до року 2013), но іщі перед нєв ся занимаєв і надалє ся занимає (тым зачав і контїнуалну сполуправу з театром) і перекладательскым дїятельством з росїйского, словєньского і чеського языка до русиньского языка. Про уцїлений образ треба але додати, же як екстернїста – на роздїл од свого передходцю, довгодобого „деміурга“ драматїчного колектїву – мав обмежєны можности програмово звладнути споминану умельцьку активность, наповно розвивати властнє драматургїчне дїятельство сценїчной реалїзації пєсы (выбїр і управу тексту, вклад драматурга при реалїзації гры герцями), малу можность при просаджованю драматургїчной візїї напрямом ку режисєрови і герцєви у властнїм процесї штудїя тексту, навыше, кїдь о тїм конштїтутївнїм сегментї театралной сїнтезы вирішовало лем веджїня театру. Наслїдком таких скушеностей дакотры інсценачїї в театралных сезонах 2006/2007 – 2012/2013 мож оцїнєвати як театрално мало амбіціозны (часто з погляду інсценізачных поступїв анахронїчны), естетїчно невыразны з нераз релатївнов умельцьков цїнностєв, причїм на многих з них В. Купка драматургїчно ани не партїціповав (в многих припадах був сї сам драматургом режисєр даной інсценачїї). В театралній сезонї 2006/2007 зо шестїх цїловечернїх пєс і єдної приповідкы мож увести як позїтївны Мокшову *Вїрну невіру* (2006) в режії **М. Ольгы**, *Штири річны періоды* (2006), в театралній сезонї 2007/2008 з трєх цїловечернїх інсценачїї мож ту спомянути у тїм змыслї Лазорикове і Ольгове фоклорнє драматїзованє пасмо в інтенціях народного театру *День дерешовый* в режії **М. Ольгы**, авторьску інсценачїю Б. Углара *Добропис* (2008), в театралній сезонї 2008/2009 із трєх цїловечерных і єдної приповідкы треба спомянути Миколайчукова-Низовцова і єго терьпку комедїю *Терїторія Б* (2008) в режії **М. Шкырконя**, Дуррематтову гротесктну комедїю *Ангел приходить до Бабїлону* (2009) (сєнку з гры публікуємє в статї) в режії **Ю. Нвоты**, в театралній сезонї 2009/2010 зо штирїх уведжєных титулїв оцїнити мож комедїю Карпенка-Карого *„Сто тисяч“* (2009) у режії **В. Надя**, в театралній сезонї 2010/2011 із пятїх цїловечернїх пєс і єдної приповідкы до позїтївной категорїї мож зачлєнити Сухого гру *Пташашє молоко* (2010) в режії **В. Надя**, Крїмову комедїю *Одказ чуджого фрайрхоша* (2010) в режії **В. Надя**, Папгаргаєву комедїю *Сконана кавалерїя* (2011) в режії **Я. Сисака**, в театралній сезонї 2011/2012 з двох поставлєных на сценї цїловечернїх обидви были выдарєны – драма І. Франка *„Вохтерня ч. 27“* (2011) в режії **В. Надя** і Смочнову шалєну трагїкомедїю *Чуднє пополудня Др. Звонка Бурко-го* (2012) в режії **Б. Углара**, в театралній сезонї 2012/2013 з трєх цїловечернїх гер і єдної приповідкы варто спомянути Коцїубиньского баладїчну пєсу *„Тїні забутих предкїв“* (2012) в режії Я. Трущїнської-Сивой.

3. 2 Ани молода абсолвентка драматургії Высокої школы музичных умень і драматічка Михаела Закутяньска, котра в театрі не так давно успішно увела свою песу *Гавай* в режії **Зої Зупковой** і стала ся на дві сезоны інтернов драматургічков драматічного колективу (2013 – 2015), не доказала переломити міцно стиснутый, в непродуктивній інерції замкнутый механізм і „філософію“ веджія театру. Хоць ся намагала сповнити задачу реалізатора двох основных ліній драматургії (выездова песа і напротив тому інтелектуално нарочніший репертоар про пряшівску умелецьку вызірту публіку), непрямо навязуючі і на Туркову концепцію внести до штудійного процесу новаторьскы театралны поступы інклінуючі к технікам алтернатівного ці постдраматічного типу. Тото ей снажія ся, нажаль, протавило лем до дакількох інспіратівных ці умелецьку выразніших театралных інсценацій, на котрых драматургічно або як драматізаторка партіціповала і ініціовала їх реалізацію (правдоподобно в наслідку притлумліня ей віталных активностей з боку веджія): за такы мож означіти в театралній сезоні 2013/2014 Мрожкову абсурдну трагікомедію *Літній день* (2013) в режії **Ю. Нвоты**, драматізацію трёх Толстого новел *Не чуждолож* (2014) в режії **Юлії Разусовой**, трагікомедію Е. Маліты-Франёвой *Кырхень Бессмертній* (2014) в режії **А. Лелковой**, в наступній сезоні 2014/2015 але зась переміг прагматічно напямованый „převádzkový“ і маркетінговый концепт і умелецьку амбіції зістали десь взад. Ани една з трёх ціловечерніх інсценацій (Угларова гра *Шахрайки* (2014) в режії **Я. Труціньской-Сивой**, адаптація култового роману Ф. Кафкы *Америка* (2014) в режії **Б. Углара**, абсурдна конверзачна комедія М. Ніколіча *Ковалі* (2015) не потвердили сценічны якості ці уж з інтерпретачного або режійного боку (мож лем авторьска приповідка Г. Бендовой і М. Хорвата *Кідь бы пришов* (2015) в режії **М. Шкыркня**).

3. 3 Споминаний період жывота театру є іщі споеный з дакількома організачно-персональнымы змінами, значіть, мімоумелецькыма тематічнымы округами: в януарі 2008 з економічно-політічных прічін, акцентуючі главно прагма-

тічны реалії, а не умелецьку зрілость, дошло к розходу ТАД-у з „Піддуклянським українським народним ансамблем“ (ПУНА), котрый був высше півстороча іманентнов частёв того театралного організму і партіціповав на сполупраці ёго умелецького выгяду. Організачно ся осамостатнив, ёго зряджователём ся став Пряшівський самосправный край і в сучасности діє під еднов стріхов з Театром Йонаша Заборьского⁷. Далшу зміну представляює персонална выміна у функції умелецького шефа драматічного колективу **Осифа Ткача**, котрый у тій функції робив од януара 2004, вымінив по еденадцятёх роках (2015) о дашто молодшый, но сталый член драматічного колективу **Любомір Миндош**. Іншым тематічным округом, який засігать як до штруктуры театру, так і до ёго умелецькой профілації, є од року 2007 знову навернутя к інсценованю пес в українським языку, што выпливать із самого штатуту тетру наштудовати в рамках сезоны едну інсценацію в українським языку. Веджія театру, як і члены драматічного колективу, ку даному наряджію Пряшівского самосправного краю ся із зрозумілых прічін ставляють негатівно, лем формално реалізують політічну обіднавку, што мать недобрый вплив на властный інсценачный процес і самый умелецькый выслідок. Мож то документовати на скоро вшыткых тітулах інсценованых по українськы: Миколайчукова – Низовцёва *терьлка* комедія *„Теріторія Б“* (2008) в режії **М. Шкыркня**, комедія Карпенка-Карого *„Сто тисяч“* (2009), Кримова конверзачна комедія *Одказ чуждого фрайркоша* (2010), драма І. Франка *„Вохтерня ч. 27“* (2011), вшыткы в режії **В. Надя**. Коцюбиньского баладічна песа *„Тіні забутих предків“* (2012) в режії **Я. Труціньской-Сивой**, Вітерова песа з елементами нонсенсу *„Сезон полювання на мисливця“* (2015) в режії **В. Надя**.

3. 3. 1 В зачленію такого типу текстів лем тяжко мож глядати контінуїту з драматургіов театру остатніх двох десятиріч, бо – як в тім припаді підкреслив **О. Длоугі** – „не представлять обявлёваня сучасной ці іншой близкой драматікы, як то было в припаді Савічовой крутой фразкы

• Зліва герці: Василь Русияк і Евген Либезнюк, котры ексцеловали в грі *Ангел приходить до Бабілоу* в режії Юрая Нвоты (2009).

• Сценка з гри Москва – Петушки (біблія алкоголіка) в драматизації і режії Светозара Спрушанського (2016), в котрій ся добрі презентували: (зліва) Михал Куцер, Михал Ільканин, Василь Русиняк і Владимир Чема.

„Чуєш, мамо“. Не мать споїня з русиньсков культуров у нас і в заграничу, як то было в припадї інценованя пес Дюры Папгаргая.⁸ Навыше, тоты титулы не репрезентують ани модерни лінії европского театру. Скоріше бы сьме їх могли нераз кваліфіковати як рутінны конверзачно-сітуачны песы з темов локальных проблемів української притомности, котры не діспонують таков енергіов ани ремеселнов способностѣв, яков бы доказали ословити векшынового позерателя ТАД, ани шыршу словацьку публіку.

3. 1 2 Тото наше конштатованя може ся відіти банальным, лемже в театрі, то репертоарне не выхабялючі, вшытко зо собов тісно звязане. Окремы явы ці крокы мають свою неминучу інерцію. **Зато такый лаксный приступ к умелецькій творчости – а не односить ся то лем на інсценації наштудованы в українскім языку – бы ся мав стати імператівом про многы сполоченьско-культурны группы ці інштитуції: про веджіня театру, же одвідность за утриманя перманентно высокої нарочности є єднов з єго основных повинностей, про зряджователя, же втяговати театр до мімоумелецьких, політично мотивованых інтересів є принайменшм неетічне і в непослїднім рядї про герецькый колектив, же бывшы успіхы так старшых, які і молодшых колегів завязують к высшій нарочности, напрямленій к надчасовій вартости, ку креованню повнокровного інсценачного семантичного геста.**

3. 3 Ненаградимым, нічим незаступным феноменом і сегментом сценічного твору в театралнім уменю, самозрозуміло, суть герці. З дуже складнов і незавидимов ситуаціов ествованя драматічного колективу бывше і тото нове веджіня боївало довготривало і боєє з нѣв доднесь: з колишнєго 35-членного драматічного колективу зістало на переломі міленія, точно в театралній сезонї 2004/2005 лем 14 членів (Владимира Брегова, Зузана Галямова, днесь Ковалчікова, Сергей Гудак (позн. ред.: в сучасности уж небогый), Людміла Лукачікова або Козменко-Делінде, Александер Кучеренко (позн. ред.: в сучасности в театрі

уж не робить), Ігор Латга, Даниела Русинкова, днесь Либезнюк, Евген Либезнюк, Либомір Миндош, Осиф Пантликаш, Василь Русиняк, Ярослава Сисакова, Светлана Шковранова, Осиф Ткач). В тім періоді був у респонзіях театралной критікы оцінєваний як єден із найякостнішых ансамблів споміджі словацьких професіональных театрів. З квантатівного погляду є в сучасности ситуація кус позітивніша – за десятироча розвоя театру ся єго веджіню подарило оживити драматічний колектив о пять далшых членів (Владимір Чема, Михал Ільканин, Михал Куцер, Ладіслав Ладомиряк і Міріама Гайдошова), хоць дакотры суть елевами, без грецькой освіти.

3. 4 За послїдніх десять років ся ситуація у выберї режисерських особностей выразным способом не змінила, якбы ся веджіня театру бранило новым імпульзам, новаторьскім інсценачным поетікам ці інвенційным театралным поступам. Зато сполупрацує з режисерами з попереднєго періоду: зо старшой генерації твоців (Йозеф Пражмарі, Матуш Ольга, Благо Углар, Владимир Надь, спорадично Ярослав Сисак, Мілош Карасек, Яна Труціньска-Сива, Владімір Саділек, Любослав Маєра, єдноразово Генрік Розен), зо середнєй генерації (Растіслав Баллек, Светозар Спрушаньскі), но мож ту спомянути і єдноразовы ці веєразовы контакты режисерів молодшой і наймолодшой генерації з драматічным колективом (Едуард Кудлач, Ян Шімко, Марцел Шкырконь, Зоя Зупкова, Юлія Разусова, Алена Лелкова).

3. 4. 1 Про комплексность треба іщі додати, же ціла будова уж не належить театру, в налідку чого як умелецькый колектив, так і єго організачно-технічний персонал были під тиском старонового властника мушены ся ускуромнити, стягнути ся до задніх просторів будовы. У властництві їм наконець зістала Мала сцена на штоку, де можуть реалізовати коморнішы продукції штудійного типу, покы на Великій сцені грають за наємне.

4. Послїдня театрална сезона (2015/2016) є выняткова тым, же театр 2. марца 2016 ославив округлый юбілей

– 70 років од першої прем'єри, што сигналізує, же тот умельцький колектів має свої розвоєвы періоди, в котрых веде або менше перевышує час консолідації, умельцькой стабілізації або стагнації. Безспорно сі то біланцію скоро вымушує. Уж зо самого факту сімдесятьрічної історії драматічного колективу выплыває, же на ёго профілації брали участь три або штири умельцькы генерації творців, причім і історія той культурной інштитуції ся розвивала в різных історічно-сполоченьскых періодах історії Словакії (в минулости Чехословакії) і народной словацькой культуры, котрой часть творить і умельцька культура Русинів і Українців, што жыють на тій території.

4. 1 З того погляду є скоро незрозумителне, же веджіня театру в повній мірі резігнувало на зорганізованя ослав ці інтерной презентації драматічного колективу, як то было напр. в припаді 55-річа од уведжіня на сцені першої прем'єри.⁹ Може і зато, же уведжены інсценації в послідній театралній сезоні (2015/2016) не сигналізують выразніший рост ани в драматургії, ани в герецькій або режіній інтерпретації, і зато ся їм не подарило перекрочіти свое уж дость довготривале штандартне умельцьке середне чісло. Свідчать о тім слідуючі титулы: Вітерова гра з елементами нонсенсу „Сезон полюваня на мисливця“ (2015) В. Надя, Пруткова водевілова комедія з піснями *Фантазія* в режії С. Спрушанського, Ковалчікова драма *Корчма під зеленым стромом* (2016), яку наштудовав з герцями М. Ольга. Може, выняток творить лем адаптація Єрофеевой прозы *Москва – Петушки (біблія алкоголіка)* (сценку з гры публікуєме в статі) (2016) в драматізації і режії С. Спрушанського.

4. 1. 1 З назначеных переглядів мапуючі остатне десятироча умельцького розвою, жывота театру, як і з нашого баданя выплыває, же лем пару інсценачных проєктів діспонує такыма умельцькыма якостями, котры бы у векшій мірі зарезоновали як в цілословенськым, так і міджінароднім контексті, што потверджує таксамо театрологічна аналіза ці респонзії з боку критікы.¹⁰ Уведьме їх в хронологічнім порядку: Гоголів *Ревізор* (2006), Горького *На дні* (2008) – обидві у режії С. Спрушанського, Йонесків *Носорожець* (2008) в режії Р. Баллека, Гораків *Буріданів осел* (2009) в режії Г. Розена, Тімравовой *Тяпаковіці* (2010) в режії М. Ольги, Закутянської *Гавай* (2011) в режії Зої Зупковой, Чехововы едноактовкы *Спросины* і *Медвідь* (2012) реалізованы М. Шкыраконём, Горького *Васса* (2013) в режії С. Спрушанського, драматізація Толстого проз *Не чуджолож* (2014) в режії Я. Разусовой, Маліті-Франёвой *Кырхень Безмертний* (2014) інсценований А. Лелковом, драматізація Єрофеевой прозы *Москва – Петушки (біблія алкоголіка)* (2016) в управі С. Спрушанського. Тоты профіловы інсценації мож поважовати за того найякостніше, што ся зробило в тім періоді, а зато їм мож з істов ліценціов причленити атрибут амбіціозніших театралных творів зо самобытнов, інвенчніше креованов поетіков і естетічно резонанціов. Мали бы ся стати предметом далшого театрологічного баданя, што бы собі выжадовало шыршій публікачній простор.

4. 2 Мож так комнштатовати, же театралній жывот в споминанім періоді ся не несе в знамену селанок і іділій, скоріше бы сьме то могли сінекдохічно означіти за період драматургічных турбуленцій, часточных інсценачных піднесінь, як і умельцькых падів і прогер, значіть, театралных выступлінь з розколысанов ці релатівнов естетічнов цінностев. Вірьме, же є то дочасный яв, бо іншак тяжко повісти, што дале...

Позначкы:

¹ Перша інсценації гры Василя Зозуляка в управі і режії Ярослава Сисака „Сміх тай годі“/Не є то смішне была уведжена по українськы і по русинськы 5. децембра 1981.

² Документує наслідуючій фрагмент зо штудії О. Рудловчаквой: „... за

визначный момент у діяльстві УНТ однаково можна вважати, же між кийським інштитутом, ВШМУ і передовсім УНТ виникає договор, на основі котрого бі регулярно каждорічно одходили на високошкольскы штирирічні (артисти) і пятьрічні студії (режисери), котрі успішно закінчили середньошкільне навчання з матуров.“ Попозерай ближе РУДЛОВЧАК, О. (2017). До вершин... Ін.: 25 років УНТ. Братіслава: Словацьке педагогічне видавництво, с. 34.

³ Попозерай ближе ПУКАН, М (2007). *V premenach času. Ukrajinské národné divadlo/Divadlo Alexandra Duchnoviča v Prešove*. Bratislava – Prešov: Divadelný ústav – Divadlo Alexandra Duchnoviča. ISBN 978-80-88987-80-2, 179 s.

⁴ DLOUHÝ, O. (2008). *Politika zasa dostala chuť na divadlo*. <http://monitoringdivadiel.sk/recenzie/recenzia/politika-zasa-dostala-chut-na-divadlo/19.12.2008>.

⁵ PUKAN, M. (2007). *Osobitá podoba normalizačného obdobia v tvorbe divadla a smerovanie k umeleckej pluralite*. In. PUKAN, M.: *V premenach času. Ukrajinské národné divadlo/Divadlo Alexandra Duchnoviča v Prešove*. Bratislava – Prešov: Divadelný ústav – Divadlo Alexandra Duchnoviča. ISBN 978-80-88987-80-2, 37 s.

⁶ Попозерай ближе *Encyklopédia dramatických umení Slovenska M – Ž (2)* (1990). Bratislava: VEDA, s. 499.

⁷ В 50. роках минулого стороча пряхівський УНТ зачав ся економічно-персонално стабілізувати. Від гетерогенного, жанрово не цілком выпрофілованого колективу (опера, оперета, драматічний колектів, жанровы вечоры, програмы компонованы з поетічного слова, танцю, співу) тендовало к ёго поступному выгранёваню в напрямі к двом носным цілкам – к драматічному і музично-танечному театру, на фоні котрого выникли спочатку Співогра УНТ а о нецілы два роки пізніше, в децембрі 1955 – ПУНА. Посліднів інсценціов, на котрій вшыткы части того музично-співацького колективу партіціповали быв Гоголів *Ревізор* (2006) в режії С. Спрушанського.

⁸ DLOUHÝ, O. (2008). *Politika zasa dostala chuť na divadlo*. <http://monitoringdivadiel.sk/recenzie/recenzia/politika-zasa-dostala-chut-na-divadlo/19.12.2008>.

⁹ „Ей драматургічний план творило пять інсценацій. Дві з них, котры мож з істов ліценціов поважовати за конвенчны, выяздовы репертоарны чісла забавного характеру без высшых умельцькых амбіцій (авторьска приповідка *Стріберный потічок* і песа Григорія Квітки-Основяненка *Чудны спросины*) режіровав домашній драматург Василь Турок. То высвітлює і резервы, і неточности в режіійных поступлах втогдышнёго драматурга, котрый был умельцькы в інтенціях своєї професії, як у задачі режісера. На інсценованя далшых трёх титулів, котры ся на преглядці презентовали, были позваны режісеры з іншых словацькых театрів і зо загранича. Режіровати гру молодого сербского драматіка Воїслава Савіча *Чуеш, мамо*, ся взяв Словак із Петровця, абсолютент Высокой школы музичных умень в Братіславі, Любослав Маса, Туркову драматізацію Гончарового *Обломов* з мартінського театру Матуш Ольга і Шіллерового *Паразита*, режісер репрезентуючій молодшу генерацію, Растіслав Баллек.

Савічова гра *Чуеш, мамо* є про словацькый театр драматургічным явом і єдночасно і світовов прем'єров. Уж посередництвом експресівного языка в ёго субштандартній формі представляє контрапунктічну позицію односно наоко гармонічной, чістой і угладеженой сполочности. Одношіня і процеси у внутрі зданливо обычнойной родины выкреслює твердо і сурово посередництвом гіперболізації. Конвенчу оціночну сістему хрістіаньской родины піддає автор грі твердого высміху і іронії. Інсценаторы (режія Л. Маса, сцена В. Чап) той морбідной гротескы волили средства антилізуівного театру, но єдночасно поступи штлізованого театру, причім в сінтезі інсценачных елементів і продуманой режіійно-сценографічной концепції вытворили інсценачный твір, котрый має свою умельцьку выповідну вартость. Шкода лем, же в дакотрых моментах кус неадекватну. Герці ся аж барз вклали до твердості языка, котрый шырить ексціплітну першоплановість.

Ольгова (режія) і Ціллерова (сценографія) інсценація *Обломов* є розумнов актуалізованов драматізаціов романового лібрета російского класіка Івана Александровіча Гончарова. Мож ю нелем з драматургічного боку означіти за далшій цінный почін театралного колективу ТАД. Роман говорить о нетіпичнім героєви нелем своєї doby. Одркыває єдночасно інтересну пригуду о обычалній любви. Сама постава *Обломов* є драматічно інспіратівна. Слобода чоловіка ся обычайно дефінує як прояв слободной волі зволити собі ціль. *Обломов* сі але жадный ціль не дає. Жьє про сучасный момент. Є гравый, обдареный фантазіов, але тыж незодповідный і лінівый. Знає быти пыткым і глубокым сучасно. Інсценаторы ся намагали о драматічну главну форму, котра бы навыше одповідала розвоєвым перемінам драматічных ролей. Із того погляду є феномен *обломовський* способ жывота приятлінійшій не в псіхологічній другій части гры, але главно в герецькій

поетіці – прецизны абсурдно-гротескны діалогы міджі Обломовом (Е. Либезнюк) і лінивым, но вірным слугом Захаром (О. Ткач) в ёго экспозіцыйнай часты. Через пасівну дію герців, замкнуту в мінімалістичных гестах і русі, звекшує Ольга апатію нашого світа. Выразну часть інсцэначнаго элементу творыць ненарочна аж „бідна“ сцэнографія (една постіль, два стільці, двойкрыловы дзвері в куці заднёго горизонту, тогочасна лампа) і якбы ненападна атмасферотворна музыка Р. Манковецькаго.

Тэму паразіта, котру сі режысер Р. Баллек у сполупраці з сцэнографом В. Чапом зволілі, є все сполоченьскы актуална і вдячна на театралне перетлумачыня, є выразнов понуков про герецькы выпільны, на рэалістичнім репертоарі выхованы колектывы. Уж тым, же інсцэнацыя несе в назві плуралову форму *Паразіты*, творці назначаюць, же є скоро неможне глядаты міджі нами лем єднога. Языком комікы, пародіі і гротескы моделюють інсцэнаторы свойбытну, на погляд угладжену галерыю тіпів, ролей, малых ролей, фігур, котры в ході розкрываня тэкстывой рэалістэцы наповно отваряюць свій внутрышній (а)моралны свет. Тот постмодэрны проект з простов півкруговов антилузізнов сцэнов є поставлены на герецькій поетіці, котра є прыкладом рэалізму (строге гесто і рух, экспресывны выраз редукованы на мінімум). Навыше якесь барокізоване герецтво черяць ся з умыселно гамованым цівільным выразом (без экспонованой колоратурности). Пародичны мотывы не засягуюць лем класичны фабуларны элементы тэксу, але і музичну часть і інтэрпретацыю драматычнаго колектыву співаных тэкстыв (Бетовенова *Ода на радость*).“ – PUKAN, М. (2001). *Культура в культурі*. In:

Javisko, ро.ч. 33, ч. 7/8, ISSN 0323-2883, s. 56-57.

¹⁰ Попозерай ближе напр. www.monitoringdivadiel.sk

Літэратура:

DLOUHÝ, O. (2008). *Politika zasa dostala chuť na divadlo*. <http://www.monitoringdivadiel.sk/recenzie/recenzia/politika-zasa-dostala-chut-na-divadlo/> 19. 12. 2008

Encyklopédia dramatických umení Slovenska M – Ž (2) (1990). Bratislava : VEDA, s. 499.

PUKAN, M. (2001). *Divadlo s otáznikom*. In: *Javisko*, ро.ч. 33, ч. 4, ISSN 0323-2883, s. 24 – 25.

PUKAN, M. (2001). *Kultúra v kulturі*. In: *Javisko*, ро.ч. 33, ч. 7/8, ISSN 0323-2883, s. 56 – 57.

PUKAN, M. (2007). *V premenách času. Ukrajinské národné divadlo/Divadlo Alexandra Duchnoviča v Prešove*. Bratislava – Prešov: Divadelný ústav – Divadlo Alexandra Duchnoviča, ISBN 978-80-88987-80-2, 179 s.

PUKAN, M. (2007). *Osobitá podoba normalizačného obdobia v tvorbe divadla a smerovanie k umeleckej pluralite*. In: PUKAN, M.: *V premenách času. Ukrajinské národné divadlo/Divadlo Alexandra Duchnoviča v Prešove*. Bratislava – Prešov: Divadelný ústav – Divadlo Alexandra Duchnoviča, ISBN 978-80-88987-80-2, s. 37.

RUDLOVČÁKOVÁ, O. (1971). *Do veršyn...* In: *25 rokov UNT*. Bratislava : Slovenské pedagogické vydavateľstvo, s. 34.

www.monitoringdivadiel.sk

Мгр. Михал ПАВЛІЧ, Інштут русиньского языка і культуры Центра языків і культур народностных меншын Пряшівской універзты в Пряшові

ТЕМАТИЗАЦІЯ НАРОДНОЇ ІДЕНТИТЫ В ПОЕЗІЇ МИКОЛАЯ КСЕНЬКА

Абстракт

V texte sa zaoberáme zbierkou poézie autora Mikuláša Kseňáka s názvom *Formovanie rusínskej identity*, ktoré spracúva národnobuditeľskú tematiku v podobe cyklu dvanástich básní oslavného charakteru. V prvej časti textu predkladáme teoretický aparát z oblasti identity, ktorá je centrálnym pojmom kultúrnych štúdií, zaoberáme sa druhmi identity a názormi na jej pôvod. V druhej časti predkladáme interpretáciu lyrického textu a sledujeme autorove postupy národnej identifikácie a posilňovania národnej identity.

Вызнам понятия ідентіты (особной і народной)

Із самой назвы актуалного поетичного твору Миколая Ксеньяка мож предпакладаты, же централнов тывом тэксу буде русиньска ідентіта і процес ей креованя ці формованя. Скорше, як приступиме к інтэрпретаціі поезіі, пожертвуйме дакілько шориків порозумліню основы ідентіты і з нёв звязаных понятия, з котрыма автор нараблять.

Ідентіта індывідуалного чоловіка є із псіхологічнаго погляду самовывзначіня і субектывне переживаня того, чім особа є – ці як єднотывець (особна ідентіта) або як член групы ці общыны (соціална ідентіта). Субектывна ідентіта, властне пересвідчыня особы о собі, є конфронтывана ідентітов обектывнов, з тым, як дакотры іншы дефінують тоту особу. Незгода міджі себеідентіфікованём і дефініціов іншыма може у єднотывця выклікаты непрыемны чутя і в дакотрых прыпадах може вести огрожіню або крізі ідентіты. В прыпаді згоды в собі то єднотывець менше усвідомлює а ідентіта є про нёго натурална.¹

Лінгвіста Хріс Баркер гварыць, же концепт ідентіты має од 90. років 20. стороча централне місто в культуралных штудіях², і в ёго розуміню переважуюць два погляды, есенціалістичны і конштруктывістичны.

Есенціалізм, подобно як при розуміню языка³, і в прыпаді ідентіты предпакладать екзистенцію фіксных правд і незмінных есенцій, то значыць же каждый має свое правдыве „я“,

ідентіту, котров діспонує і може спознаты, котра є розумена як універзална і надчасова база.⁴

Культуралны штудіі але не мають істоту в назорі, же ідентіта є дашто фіксне і дане, певне і незмінне, скорше іде о „пластичность і перемінливость, способность специфично реаговати на социалны і культурны згоды околностей.“⁵ Протывставлінем ку есенціалістичному погляду є конштруктывістичны приступ⁶ (обще названя антывесенціалістичных теорій), котры акцентує культурно і історично шпечыфічне вытваряня катэгорій і явів, котры суть носытелями значіня⁷. Розшырены антывесенціалістичны назор гварыць о тым, же ідентіта є процес станя ся, є то культурно шпечыфічна конштрукція, котра є выставляна з элементів згоды, подобности і розділности. Кідже є то поступныя посуваюча дескрыпція нас самых, єдночасно не естывує єднотна ідентіта, але в єдній особыности можуть естывоваты розлічны ідентіты, котры ся можуть взаёмно переповываты і доповнываты.⁸

Процес, за якого ся вытваряють особыность, а наслідно ідентіта, ся называють енкултурація. З ей помочов здобываме зналосты і способности, котры нам уможнюють быты членами істой культуры. Енкултурація проходить в родині, міджі ровесныкамы, в школі, роботі ці впливом медій, дякуючы ній будывеме і неуставно ревідывеме свою особну і колектывну ідентіту.⁹

„Особна ідентіта ся традычно розуміє як цілостна і по-

рядок витваряюча інтеграція скушеностей зо собов і зо світом, властных і чужжіх розписів, очековань і культурных ролей, котры смерують до релатівно статічної і гармонічної інштанції.”¹⁰ Не значить то але, же є дефінітивна, тырвала і конзістентна, але іде о неуставный процес, котрый ся одогравать міджі сполоченьсков інтеграціов і індивідуалнов біографіов.¹¹

Колективна ідентіта є споєвана з витварянём культурных форм, котры суть шпеціфічны про конкретны группы, і жадать собі внутрішне зміцнёваня культурнов памятев¹² в подобі рітуалів, певных сімболів і міфів.¹³ Колективна ідентіта ся витварять аж по властнім самоусвідомліню і вниманю себе і остатніх як соціалных обектів, особі ся признавать тотожность, еднакость ці подобность в рамках колективу а тыж і розділность і характерістичность, чім ся розрізнять еден колектив од другого.¹⁴ Вера Бачова тыж додавать, же „сполочность і культура суть жрідлами ідентіты. Ідентіта є все споена з моралныма культурныма годнотами і ідеологіями.”¹⁵

З колективнов ідентітов ся узко звязує народна ідентіта, котра є істов сортов імагінарной ідентіфікації з народнов державов за помочі сімболів. Народы не суть лем політічныма формаціями, котры мають даякый сполочный ціль, але мають тыж свої сістемы культурной репрезентації, значить, же через оповіданя, образы, сімболы і рітуалы репрезентують общо приіманы значіня народности. Вытворіня народной ідентіты собі жадать ідентіфікацію з нима. Просто, народна ідентіта ся посилює і формує через репрезентації культурной памяти через літературу, популярну культуру ці медіі.¹⁶

Погляд Миколая Ксеняка на русинську ідентіту

Єдним з імпульзів ку взнику народного оброджіня были прінціпы просвітительства і Велика французька буржуазна революція, котры єднотливы народы Европы іншпірвали к тому, жебы наголос выражали свої потреби самодефінованя. Поеты і писателі зачали писати своїма родныма языками і ославлёвали їх, обертали ся на минулость, підпорovali гордость на історію і фолклор, єдночасно але підпорovali і злость на несправедливости минулы і сучасны.¹⁷

Габсбургска монархія ся визначовала тым, же не мала жадну сполочну народность або язык, войском і бірокраціов была утримлёвана стабіліта імперії, силов ся тыж тискало проти лібералному думаню недомінантных етнічных общін. Мішанина моценьскых одношінь, амбіцій здобыти іщі веце моци, новы думкы о слободі, рівности і праві на самоідентіфованя ослаблёвали інтегіриту Ракуско-Угорьска.¹⁸ Мадыры не были ани лем половина популяції Угорьска, тримали але панованя над іншыма етнічныма общінами – над Румунами, Словаками, Русинами, Сербамы, Хорватамы і Жыдамы. Мадырський народ наперед досяг ослободжіня спід надвлады Німців, пак по року 1867 хотів силовати свій язык і традиції іншым. Нелем Русини свою народну ідентіту і снажіня ся о політічну еманціпацію підкріплёвали припоминанём властной культуры, народной історії і снагов о кодифікацію списовного языка, єдночасно то была оборонна реакція перед просаждованём асіміляції в єден мадырський народ.

Епоха оброджіня была в припаді дакотрых народів закінчена успіхом, подарило ся ім кодифіковати властный язык і сучасно вытворити державну формацію, в котрій членове того народа можуть жыти. Політічны державны граніці і етнонаціональны граніці ся але часто не згоду-

ють, многоетнічна держава ся але снажить утримати свою конзістенцію і єдноту, зато просаджує свої пожадавкы проти етнічно іншым елементам державы, або ся го снажить асіміловати. Іншонародны общіны ся внутрі державы бранять тиску домінантного народа.¹⁹ В Европі можеме і в сучасности найти великы группы народів²⁰, котрым ся не подарило вычленити собі властну територію, і зато были принучены жыти в державі, котра была творена іншыма народами. Русини ся дочекали кодифікації списовного языка, як єдного з аргументів своєї себеідентіфікації аж в року 1995, но єдночасно жыють на територіях дакількых дежав - Словакії, Польска, Україны ітд. як народ без властной державы, зато є природне, же і в 21. сторочу є народнобудительска і обродительска тематіка фурт жыва. Она рефлектує теперішній статус вопросу народной ідентіты Русинів.

Ай кедь са може відіти, же асіміляція і вопрос невырішеной народной ідентіты є проблемом минулости, із результатів соціологічного баданя *Чемеріця IV* з року 2015 але выплывать, же асіміляція русиньского жытельства переходить і в теперішнім часі. Не є то але наряджінем зверьха, вынучено, але міграціов Русинів із села до міста, чім ся молода і середня генерація приспособлює векшыновому жытельству і страчать чутя властной народной ідентіты. Другым жрідлом асіміляції суть змішаны манжелства партнера русиньского походжіня і партнера нерусиньского, в тых припадах ся звычайно комунікує языком маєрїтного народа, чім їх потомкы вырастають як членове векшынового народа. Кедь але родина жыє і надале на русиньскім селі і родічі меджі собов, а тыж з дітми бісідують по русиньскы, єдночасно передавають чутя народной гордости і приналежности, дякуючі тому ку асіміляції не мусить дойти.

Далшым проблемом русиньской ідентіты є тыж невыбудоване русиньске школство, в котрім бы ся молоды Русини могли учіти свій материнський язык в списовній устній і писомній формі. Тот дефіціт потім запрічінить, же активных вжывателів русиньского языка з природнов генерачнов вымінов убывають. На другім боці є утіхов, же споміджі респондентів проекту *Чемеріця IV* выше дві пятини проявили інтерес о то, абы їх діти знали списовный кодифіковный русиньський язык, єдночасно 62,5% респондетів увело, же бы свої діти записали на навчаня русиньского языка, кедь бы така можность была в їх селі ці в місті.²¹

Миколай Ксеняк, русиньський автор і родак з Камюнкы, оцінений Цінов Александра Духновіча за русиньску літературу в році 2003²², є скушеным автором, котрого творчость ся погыбує главні в жанровім полю етнографічной прозы (**О камюньскых майстрах**, 1994; **Біда Русинів з дому выганяла**, 2002) і байкы (**Выбраны байкы**, 2002; **Байкы**, 2006; **Зеркаліня/Zrkadlenie**, 2010; **Ozveny**, 2009)²³.

В нашій статі ся будеме займатимі недавно выданов поетічнов збірок Миколая Ксеняка **Формователі русиньской ідентіты**²⁴. Автор свій моментално послідній твір зоставив як збірку дванадцятых стишків з дідактічно-рефлексівным характером ограниченный часовым рамом і звязаній централным мотивом русиньскых особностей, груп ці удалостей, котрым автор прикладать великый вызнам в розвитку народной ідентіты. Твір мож зарядити до пруду сучасной русиньской літературы, котра нараблять з ідеєв оброджіня і будительства, і має дакілько

функцій – виховну (в першій ряді), моральну і інформачну. Умелецька функція є секундарна.

Вступний стишок **Выбочіня з масы** ліричний суб'єкт зачинає задуманєм над походжінєм і зроджінєм жывота: „*Одкы, жывоте, походиш? Хто твій корінок засадив І дав му таку силу Же ся погнув, Першыи крочок справив*“ (Ксеняк, с. 5). Автор описує выбочіня з масы, з анонімного хаосу, находжіня своєї властной драгы. Автор споминать процес самопознання і саморефлексії (*Єсь выкročів Ку собі. (...) Выкročів єсь До цалком ново-го світа, До самоспознаваня*, (Ксеняк, с. 5), котры суть важны при формованю первістной самоідентиты. Од прирівнованя сорт дерев ці розлічных рыб, котры собі выбрали каждая свій потічок, свій напрям, переходить ку выменованю старшых народів ведно із Русинами, і у віршах *І мы, Русины, Съме десь ту свої корінкы Запущали. Чом бы съме Не могли?* (Ксеняк, с. 6) поуказує на потребу самовизначіння і вытворіння народной ідентиты як на природну і самособов зрозумілу річ. Не поважує то але за знак одлучіння, сепарації од іншых народів: „*Наш Будитель знав, Же нашов ідентитов Не одбочуєме Од Славян, Же з нима ся не розходиме Же надале останеме Кровнима братами*“ (Ксеняк, с. 20).

Ксеняк ся снажить захопити процес формованя ідентиты уж од першых крочаїв чоловіка аж по теперішній час, в єднотливых стишках нелем рефлектує найважнішы факторы при єй формованю, але і в обшчім задуманю ся занимає над єй базов, над тым, ці тот процес має свої граніці, ці має свій початок і кінець („*Справды, яка є довга доба Моделованя Ідентиты народа? Коли тот загадний колос Наберать зрілы фарбы, Дістане неповторный голос, Дотворить єдинечны смакы?*“ (Ксеняк, с. 11), „*Мать тот загадний процес дагде свій кінець?*“ (Ксеняк, с. 11)). Одношіня ліричного суб'єкта к вопросу ідентиты мож ідентифіковати як переважно конштруктивістичный, к ідентиті ся веце раз обертає як ку формованю, обрабляню, к дачому, што мож управити до пожаданой формы, но і так мож збачити в єго поглядах і есенціалістичный приступ: „*Но в славяньській родині Съме іншы, одлишны, Съме народ окремый*“ (Ксеняк, с. 20) і розділность Русинів доказує наслідуючіма словами: „*Но і мы уж маме Свої особливости, Свої шпеціфічны одтінкы В інтонації, В штруктурі языка, Тіпичну мелодію В співанках, Азбуку і гімну, Чісту святу віру, Свою богату історію Світську і церковну, Неповторны традиції (...) Таку прекрасну літературу, Стародавны крої, обряды, Дервяну архітектуру*“ (Ксеняк, с. 21).

Автор в згоді з будителями з періоду народного оброджіння 19. стороча правильно ідентифіковав то, што є призначне про розлішіня своєї народной ідентиты од іншых народів – язык, історія (світська, церковна), духовна і матеріална народна творчость (література, звичаї, народный фолклор; крої, деревяны церкви). Єдночасно знає, же народне усвідомлїня і ідентита не є певна і незмінна, же підлїгать впливам різних вонкашніх діянь і є потрібне єй дале припоминати, старати ся о ню, утримувати, інакш може загинути.

По вступнім одкрытю темы ліричний суб'єкт спроваджать читателя історію Русинів і в окремых часово ограничених стишках бісїдує о найважнішых діях ці особностях даного періоду, котрым присуджує вызначну задачу при формованю народной ідентиты Русинів. Суть то, наприклад, літераты (Анатолій Кралицький, Александер Павлович, Юлій Ставровський-Попрадов, Емілій Кубек),

педагогове (Іван Орлай, Андрій Балудяньський), політичны діятелі (Адолф Добрянський, Грігорій Жатковіч), священници (Андрій Бачинський, Павел Гойдїч, Василь Гопко, Франтішек Данцак) і іншы особности, котры своїм будительським діятельством помогли розвивати і утримувати народне усвідомлїня цілы стороча. Сїмболічно переходить од періоду приходу Конштантіна і Мефодія, екзистенції Угорська, к французькій революції, наслідному періоду народного оброджіння і подїями з ним споєныма. Таким поступом, припоминанєм образів народности, автор зміцнює народну ідентиту в адресатови.

Твір ся не заоберать лем позитівныма і розвиваючіма подїями, споминають ся і темнішы сторінкы русиньской історії, як напр. ситуація по Австро-Угорським вырівнаню в році 1867, коли доміновала вынучована мадярізація, перша і друга світова война, по котрых настав період утискованя церкви выходного обряду в 50. роках 20. стороча і к выголошіню тверджіння о видині екзистенції русиньской народности. Іскерку надії ліричний суб'єкт видить в Ніжній революції в році 1989, коли русиньске оброджіння ожыло новым жывотом: „*Так зживочену нашу душу, Сердце высылене Нараз пополнила Жыва вода-надія Із властного жрїдла*“ (Ксеняк, с. 39); „*Же мы, Як мітологічний фенікс Встали сїд намулу і тернин, Же наше жрїдло Сїд брыл і спереплітаных корчів Вытікать, І є чїсте, І одражатъ небо сине*“ (Ксеняк, с. 40). На основі притомности тыж вказує, же ідея народного оброджіння жыє і надале в сердцах сучасників (напр. Александер Зозуляк, Анна Плїшкова, Василь Ябур, Юрай Панько, Ольга Глосікова і іншы), котры ю ці уж кодифікаціов, выучованєм або ужыванєм русиньского языка в розлічных сферах жывота утримлюють.

Інформачна концентрація Ксеняковой поезії є в дакотрых частях тексту барз висока, автор выражує мена особностей ці груп, часто і з функціями, цілыма означіннями політичных груп ці сполків, котры vznikали по році 1989. Є то знак авторовой потреби не забыти на никого вызначного, не вытворити кривду неспомянутя тых, котры бы спомянуты мали быти, на другім боці але тым якось уступує квантїті, умелецький доєм інформаціям і можеме повісти, же умелецькы годнотнішы і когезнішы суть тоты части, в котрых ся автор обертає на менше чїсло подїй і особностей.

Самостоячі цілкы **Авторітатівна особность, Новы ідеалы, Книжніця а Знакы ідентиты** суть присвячены Александрови Духновічови, котрого автор поважує за найвызначнішого русиньского Будителя, ідеал і взор. Стишкы своїм характером евокують оду, ідеалістичный опис повный обдиву і вдякы („*Маме свою ідентиту! Зато Тримлеме голову Горі, Зато Сердечне подякованя Тобі, Твоїй геніалній духовности, Твоїй русиньській noblesности.*“ (Ксеняк, с. 22). Духновіч є описований як іншпірація, мотивація і духовный лїдер: „*Нам всебічну поміч, Силу і надії, Уж веце як Стопятьдесять років Давать поет народный, отець духовный Александер Духновіч*“ (Ксеняк, с. 12), „*Ты, яснозривый, Ты Богом выволений, Ты, народом любимый.*“ (Ксеняк, с. 28) Ёго жылот ліричний суб'єкт слїдує уж од народжіння, бісїдує о тїм, же хлопець ся народив під частнов звїздов, підчаркує ціну родинной выховы, штудії і тыж притомность народного фолклору: „*Над кольсков співанкы мамины І прекрасны приповідкы О лакомій мышці О беззубых стрїгах, Міцных Карпатських медвідях, О загадных книжках*“ (Ксеняк, с. 13). Будительська чінность Александра Духновіча є описана як раз єго конкретныма ділами (**Книжніця для начїнаюціх, Хлїб**

душы, Поздравленіє Русинов; Подкарпатскіє Русины, оставте глубокий сон..., Я Русин быв, есьм і буду...), але і навщівованём фар і школ, шырїнём книжок і духовного слова і успіх ёго снажїня є сімболізована в поетичнім образі пастушки, котра задумано чітати книжку. Идеалы, моралка і снажїня Александра Духновіча суть згорнуте в справі наслідователям: „Обгаёвати честь роду, Ёго історію, культуру, Непрестанно култівовати Материнський язык, Піднимати уровень школ, Віру в Бога певну мати І в тяжких хвілях «... не чекати, поможе собі самы»“ (Ксеняк, с. 30-31).

На веце містах ся субект тиж інтересує способностёв утримати силу і певность ідентіты, над способностёв сучасників ю передати дале далшым генераціям: „Докажуть родічі Тоты чуда урегуловати, Кедь ся ку дітині Будуть дотуляти, Міло усмівати?“ (Ксеняк, с. 11). Хоць є сам певно і істо пересвідченый о своїй народній ідентіті, о сучасній генерації высловлює похыбности, ці бы знала єднако оцінити будительське снажїня предків: „Доказали бы сьме, Будителю, мы днесь За твій труд, діла Быти такы вдячны, Як были нашы предкы...“ (Ксеняк, с. 28).

Формователі русиньской ідентіты Миколая Ксеняка не рефелектують „гляданя себе“ ці крізу ідентіты, лірічний субект не має похыбы о собі і своїм назорі, наспак, є міцно пересвідченый о своїй народній і колективній ідентіті, котру з гордостёв сі признавать: „Мы стоїме певно На своей земли, І во своей вірі“ (Ксеняк, с. 23). Апелатівна функція тексту є в поезії притомна, но не мож говорити о прямиій адресації і тиску на чітателя, але скорше на основі богатой культурной історії хоче доказати законность і овіреность будительской роботы Русинів в минулости. Він не нутить, але іншпірує і мотивує, подобно як робили і будителі народного оброджїня 19. стороча. Налада лірічного субекта є позітивна, не обсягує скепсу і ламентацию, не поважує теперішній час за став деградації ці регресу в наповняню думкы оброджїня, але ославлює незломность духа Русинів, котры і через вшыткы можны пады і утиск не підлягли пасівіті і резігнації, але все были способны назад встати: „А нас, Русинів, Хоць невинных, До огниска шмарила, Шмарила на дно, Бо глубше ся не дало. Но мы і в найвекшім пожарі Розвагу не страчали.“ (Ксеняк, с. 35).

На розсягом невеликкый твір Миколая Ксеняка мож назерати з веце поглядів. **Формователі русиньской ідентіты** суть проявом назору зрілого Русина, котрый має вопросы своєї ідентіты вирішены, не чує в собі протиречїня, єдночасно хоче тоту себеїстоту передати далшым генераціям і сучасникам через свій лірічний твір з романтичними ідеалами народного оброджїня. Кедь ся але на текст попозераме з векшой оддалености, можеме увідіти пожадавку doby, маніфестацію цілонародной потреби творити, підпоровати і утримувати народну ідентіту, котра є ослаблена. Кедь бы то так не было, была бы поважована за вирішену і самоявну, література бы ся тов темов занимала в меншій мірі, што мож відіти на прикладі народных літератур маєрітних народів.

Позначкы:

1 BAČOVÁ, Viera: *Etnická identita a historické zmeny*. Bratislava, Veda. 1996, s. 10-11.

2 Kulturálne štúdiá sú interdisciplinárnou alebo postdisciplinárnym poľom skúmania, ktoré študuje tvorbu a vštepovanie kultúry alebo významových máp. Sú utvárané regulovaným spôsobom rozpravу о объектах, зaоbерају са културоу, дискурзом, идеологіоу, ідентітоу, популярною културоу а под. BARKER, Chris: *Slovník kulturních studií*. Praha, Portál. 2006, s. 98-99.

3 „Esencializmus předpokládá, že znaky mají stálý význam pocházející od stejně stálých referentů v realitě. Slova tak odkazují na esenci či podstatu předmětu nebo kategorie, které údajně odrážejí. (...) Slova z tohoto hlediska odkazují ke stálým esencím, a proto jsou také identity chápány jako stále entity.“ Tamže, s. 46-47. Citát s. 47.

4 Tamže, s. 46-47.

5 Tamže, s. 75.

6 Konštruktivistický přístup vychádza z postštrukturalizmu, ktorý tvrdí, že význam nie je možné uzavrieť do jednotlivých slov, viet alebo textov, ale je výsledkom ich vzájomných vzťahov. Preto potom znaky nedávajú zmysel len zo svojej podstaty, ale generujú význam skôr tým, že odkazujú jeden na druhý. Tamže, s. 47.

7 Konštruktivistický přístup k chápaniu jazyku spočíva v tom, že jazyk nie je daný a stály, nefunguje ako zrkadlo odrážajúce nezávislý objektový svet, ale je skôr nástrojom, pomocou ktorého sa snažíme naplniť svoje zámery. Jazyk nenechádza, ale vytvára, reprezentácia nezobrazuje svet, ale tvorí ho. Tamže, s. 92.

8 Tamže, s. 74-75.

9 Tamže, s. 45.

10 NÚNING, Ansgar: *Lexikon theorie literatury a kultury. Koncepte – Osobnosti – Základní pojmy*. 2006, s. 330-331. Cit. s. 330.

11 Tamže, s. 330-331.

12 Kultúrna pamäť je termín Jana Assmana, ktorý rozvíjal koncepty pamäť a spomínanie v nadväznosti na pojmy identita a kultúra, resp. kultúrna kontinuita. Podľa neho obsahy pamäti závisia od vonkajších kultúrnych a spoločenských rámcových podmienok, je to priestor, ktorý zabezpečuje odovzdávanie významov vecí, konania a komunikácie. Tento termín zahŕňa procesy ako vytváranie tradície, odkazovanie na minulosť, konštrukcia identity alebo sebadefinícia skupiny. KILIÁNOVÁ, Gabriela: Kolektívna pamäť, historická pamäť a identita. In: KOVÁČOVÁ, Anna: *Identita, história a kultúra. Dejiny Slovákov na Dolnej zemi*. Budapešť – Békešská Čaba, Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2011, s. 15-16.

13 Tamže, s. 329-330.

14 KILIÁNOVÁ, Gabriela: Kolektívna pamäť, historická pamäť a identita. In: KOVÁČOVÁ, Anna: *Identita, história a kultúra. Dejiny Slovákov na Dolnej zemi*. Budapešť – Békešská Čaba, Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2011, s. 14-25.

15 BAČOVÁ, Viera: *Etnická identita a historické zmeny*. Bratislava, Veda. 1996, s. 12.

16 BARKER, Chris: *Slovník kulturních studií*. Praha, Portál. 2006, s. 130.

17 BAČOVÁ, Viera: *Etnická identita a historické zmeny*. Bratislava, Veda. 1996, s. 55.

18 Tamže, s. 51.

19 Tamže, s. 31.

20 Napr. Baskovia, Katalánci, Bretónci, Flámovia, Škóti. KRPÁLKOVÁ, Soňa: Kolik je ve světě národů bez státu? [online]. E-polis.cz, 6. srpen 2015. [cit. 2016-07-30]. Dostupné z WWW: <<http://www.e-polis.cz/clanek/kolik-je-ve-svete-narodu-bez-statu.html>> ISSN 1801-1438.

21 KRÁĽOVÁ, Luba: Čemeric IV – Záverečná správa z terénneho sociologického výskumu s názvom Zisťovanie bariér sebareflexie vlastnej identity u Rusínov a ich súvis s (ne)uplatňovaním garantovaných ľudských práve na Slovensku. Bratislava, Združenie inteligencie Rusínov Slovenska. 2015, s. 129-139.

22 Падыяк, Валерій: Нарис історії карпаторусиньской літературы XVI. – XXI. стороча. Пряшів, Сполук русиньскых писателів Словеньска. 2012, с. 129.

23 Лыченко, Лариса: Бібліографія русиньскоязычных выдань: 1989 – 2004. *A Bibliography of Rusyn-Language Publications*. Ужгород, Выдавательство В. Падыяка. 2007, с. 40.

24 КСЕНЯК, Миколай. Формователі русиньской ідентіты. 2016. Пряшів: Академія русиньской културы в СР, ISBN 978-80-89798-03-2, 48 с.

ГУ НОВОМУ ПРАВОПИСУ РУСКОГО ЯЗИКА ВОЙВОДЯНСКИХ РУСНАЦОХ

Abstract

45 years have passed since publishing *The Orthography of the Ruthenian Language* by Mikola M. Kochish. The orthography achieved its main goal – to establish the basic orthographic principles. Although some of the secondary problems were not treated in the first Ruthenian orthography (published in 1971) it was very useful and influential. During the last two decades the need for a new orthography has arisen. It is expected to solve the remaining problems concerning mainly the conflict between phonetic and morphological principle, the adaptation of loanwords, the acceptance of doublets etc. Apart from that a lot of words in the fields of computer science, ecology, religion etc. have entered the Ruthenian language.

На кодификовану руского языка, односно южнорусинскей варијанти русинского языка, значне место медзи войводянскими Руснацами забираю др Гавриїл Костельник, проф. Гавриїл Г. Надь, проф. Микола М. Кочиш, проф. др Юлиан Рамач, мр Гелена Медеши и проф. др Михайло Фейса. Кажде зоз наведзеных лингвистичних маркерох витворел конкретни резултати за руски язык войводянских Руснацох и każde з них представляя своєфайтови швицарнік єдного периода, кратшого або длушого, у хторим творел/творела.

Граматика бачвансько-рускей бешеди Г. Костельника (обявена 1923. року, у Сримских Карловцох) уведла и утвердзела основни лексични, фонетични и граматични (морфологийни и синтаксични) норми и творене словох. Од тих хвилькох руски язык достава подполну цалосц диференциалних характеристикох литературного языка». (Дуличенко, 1973: 67-68).

Роботу на нормовану и преучовану мацеринского языка котру розпочал Костельник успишно предлужели двоє руски лингвисти: Гавриїл Надь и Микола М. Кочиш, обидвоє педагогове и писателе.

Кочиш окрем статїох ма и 9 кнїжки, и шицко тото написал за лем 10 роки, а Надь писал полни 50 роки, але лем статї (Сеґеди, 2007: 249), так же ше цале його публиковане лингвистичне наслідство змесцело до двох кнїжкох: *Лингвистични статї и розправи* (1983) и *Прилоги до исторїи руского языка* (1988). Надь бул єдини руски лингвиста у перших двох повойнових децениях. Мушел ше сам бориц за язык, а було, медзи иншим, аж и предклади же би ше руске писмо пременело на сербску кирилку.

Микола М. Кочиш ше зоз своїм надзвичайним талантом заявел праве теди кед бул найпотребнейши. Вон написал понад 20 статї о рижних конкретних питањох руского языка, але бул свидоми же треба кодификовац шицко цо остало недоповедзене и, ведно з нормами котри створени дзекуючи Костельникови, формовац нормативну систему за школски потреби, а познейше их преширити и на други сфери у котрих ше литературни язык хаснує. Так од 1965. по 1968. рок вишли три його граматики под єдну назву *Мацерински язык*, у котрих не бул лем школски материал, але ришовани и важни нормативни питања. Розуми ше же резултат його нормуюцей діялносци не представляло остатне слово стандардизації, але главне було поробене – створена нормативна система. Його *Граматика руского языка* видрукована посмертно 1974. року (Сеґеди, 2007: 250). Тота *Граматика*, гоч и недокончена, барз значна за розвой сучасного руского литературного языка.

Окреме значне же Микола Кочиш публиковал перши *Правопис руского языка* (1971. року) и перши векши словнік *Приручнї терминологийни словнік сербскогватско-руско-українски* (1972. року). Треба визначити и Кочишову роботу на полю рускей ономастики.

Зоз свою роботу у цале Кочиш вшелїяк забира єдно з найважнейших местох у рускей филологїи. Року 1975. заявюю ше перши роботи др Юли-

яна Рамача, хтори ма коло 100 роботи зоз лингвистики, од того коло 15 кнїжки. Найзначнейши з них: *Практична стилїстика*, *Применовнїчки конструкції у руским литературним языку*, *Руска лексика* и *Фразеологийни словнік: сербскогватско-руски*.

Рамач виучує шицки обласци языка. Уж спомнути Кочишово граматики не задоволели шицки потреби, та требало написац єдну подполнейшу граматикку руского языка. Рамачова *Граматика руского языка* вишла з друку 2002. року. Як наглашує сам автор, вона треба же би послужела як школяром и студентом, так и преподавачом и шицким другим културним работником. *Граматика руского языка* ше состої зоз шейсцох часцох: фонетики, морфологїи, синтаксиса, лексикологїи, историйней граматики и часци о нашим народним и литературним языку. Треба наглашиц же Рамач по перши раз детально обробел синтаксис и лексикологїю, историйну граматикку руского языка и стилїстику.

Генерално патраци, Рамачова заслуга ше состої у тим же доробел векшину зоз того цо його предходнїки започали, преучел и тото цо вони не виучовали и же шицко систематизовав до *Граматики*.

Професор Юлиан Рамач, як главни редактор, ведно зоз редакторами Гелену Медеши и Михайлом Фейсом привел до концу фертальвикову роботу на *Сербско-руским словнїку* (I том вишел 1995; II том – 1997. року). Словнїк ма коло 70.000 одреднїци. Року 2010. закончене и капиталне лексикографийне діло *Руско-сербски словнїк*, хторому главни редактор тиж Юлиан Рамач, а авторе Гелена Медеши, Оксана Тимко-Дїтко и Михайло Фейса. Словнїк ма коло 38.000 одреднїци.

Гелена Медеши у своїм *Языку нашим насущним*, у хторим коруновала свою длогорочну, углавним соціолінгвистичну роботу, медзи иншим визначує: «Плановане языка мож дефиновац на рижни способи, у зависносци од аспектох и приступохо гу тому феномену. На наших просторох прилапена така дефиниция планованя языка и язичней политики дзе основна дистинкция медзи тима двома поняцами виведзена по критерию *знукаязична* и *звонкаязична* діялносц, дзе плановане языка подрозумює процес приношеня одлукох о норми хтори лингвистично обгрунтовани (знукаязични) и хтори творя принципи нормованя. Кед тоти поняца одредзуєме спрам поля діялносци, вєд плановане языка огранїчене на язык як систему, а предмет діяствованя язичней политики не лем язык. Гу тому, плановане языка не муши мац лем службени характер; у нїм мож участвовац и поединци и групи, звонка урядових институцийох дзе ше креира язичну политику» (Медеши, 2008: 21). На шлїдох цитираних становискох Медешова, а на основи ришеньох зоз *Руско-сербски словнїка*, у винїмно кратким часовим интервалу друкує правописну трилогию – *З червеним подцагнуते: язични поради з лекторских призначкох* (2012), *З червеним прецагнуते: язични поради з лекторских призначкох - II часц* (2013), *З червеним виправене: язични поради з лекторских призначкох - III часц* (2014). Кед авторки основни циль публиковац «своєродни пораднїк за одстраньоване дилемох коло того хтору з двох або

вещей конкурентних формах правилнейше похасновац» (2012: 7-8), мож повесц же вона поставени цель у подполноски и витворела. У велькей векшини прилогох (а вкупно их у трох книжкох ест 171) авторка дава одвит же прецо праве так а не иншак. Теми прилогох вичерпно спатрени, а одвити детально аргументовани.

Актуални проблеми правописа руского языка, хтори спадаю до неусоглашеносцох або недоповедзеносцох, мож груповац до трох групох:

1. запровадзоване фонологийного або морфологийного принципу;
2. диялектизоване руского языка проваджене зоз цудзима рішеннями;
3. приступ гу странским словом.

Перша група проблемох виходзи зоз медзидношеня морфологийного и фонетичного принципа писаня словох, т. є. од доминованя уплїва етимологїї або ортоепїї на ортографію. У Уводним слове *Правописа руского языка* Микола М. Кочиш пише: “Морфологийни принцип котри маме у основи нашого писаня одредзує же не записуєме слова так як их вигваряме, але у писаню водзїме рахунку як слово настало” (Кочиш, 1971, 3). Приклад хтори дава то префиксоване слово *розсипац* (не *росипац*). Як приклади же велї слова пишеме и по фонетичним принципу авторови служа слова *ткацки* и *ткацтво* (не *ткачки*, *ткацтво*). Александер Д. Дуличенко, медзитим, констатує шлїдуюче: “морфологийни принцип, котри остава главни, дополнює ше з другима ортографичними принципами. Єден з нїх то и фонетични”. По тим, фонетични принцип дополнює, а не примарни, як напр. у сербским языку.

Так, начално, з єдного (морфологийного) боку не зазначаєме вїєдначованє консонантох по дзвонкосци (та пишеме напр. *бабка*, *кнїжка* итд.) и префикси затримуєме у їх основней форми (*розсипац*, *предплациц*), а, з другого (фонетичного) боку, йотованє, палатализацию и аблаут пишеме так як слова з тима язичима зявєнями чуєме, без огляду же зме дакеди и свидомо их етимологїї. Дилема чи запровадзиц фонологийни чи морфологийни принцип у одредзених случаях спрличинює двоеня у вязи зоз писаньом насампредз суфиксох, префикса *з-* (у вариянтох *з-*, *с-* и *зо-*) и подвоєних консонантох (напр. *беззаконни* чи *беззакони*, *счарнети* чи *щарнети*, *оддвоїц* чи *одвоїц*). Непрецизована юрисдикция фонетичного, односно морфологийного принципу спрличинює обаваня и при писаню: *гласнік* чи *глашнік*, *пекелни* чи *пекельни*, *худобенки* чи *худобеньки*, *нашлїдни* чи *наслїдни*, *стороче* чи *сторочє* и др.

Друга група проблемох виросла зоз штучного урамиковїюваня руского языка. Так напр. при Миколови М. Кочишови находзїме вельке число правописних (и лексемних) рішеньох хтори з часом руски язык, т. є. його бешедніки не прилапели и, пошлїдково, одруцели. Намагаюци ше руски язык поддрїлїц под українски, вон му (першому спомнотому) додзелел улогу диялекта, хтори у одношеню на литературни (нїби висши), українски язык мал инкорпорирац до себе тото цо хтошка дзешка, у других социолінгвистичних условїях, прилапел. Спорни случаї ше розришовали зоз такв. “copy-paste” процедури, односно кед ше не знало як, отворело ше правописни словнїк українского языка, умеморовало ше рішенє и просто ше го залїпело до правописа руского языка. Априорно вибрали модел за стандардизованє випродуковал, медзи иншими, и шлїдуюци, “рішеня”: попри *помилованя* и *милосци* у Словнїку и нечуте *пощада*; попри *агента* и *шпиюна* фантомски ше зявює и *розвиднік*; попри *пахулька* и *пахолька* и *шнїжїнка*; попри *оцена* и *оцинка*; попри *привидзєня* и *примара*; лєм *травма* (не и *траума*); преферовани *клоун* (хтори нїхто з Руснацох не пове) у одношеню на *клоун*; *обережно* випатра значнейше (гоч є цалком цудзе рускому бешеднїкови) од *осторожно*, з оглядом же му у одреднїци предходзи итд. На тот способ ше намагало руски язык штучно “збогацїц” зоз лексиконом хтори базовани на бешеди стреднього Наддніпровя и околних обласцох (хтора у основи українского литературного языка), а не на рускей / ру-

синскей / лемковскей бешеди Карпатского ареала зоз хторей руски язык природно вицека. Гоч зме у хторей держави, чи енклави, нормативни рішеня за свою руску / русинску / лемковску вариянту мушиме ше намагац базовац на понукнуцох (лексичних, фразеологийних, морфологийних, синтаксичних и др.) других русинских вариянтох з Карпатского ареалу. Лєм таки рішеня маю шансу зажиц. Нормативне искусство Руснацох указало же нескритичне провадженє цудзих нормох може буц аж и контрапродуктивне.

Треца група проблемох ше дотика правописних вариянтох лексемох у хторих углавним не обачуєме значнейши семантични розлики. Характеристична є за странски слова. Приклади за тоту групу проблемох находзїме и медзи прикладами предходней групи (случаї *клоун* чи *клоун*, або *травма* чи *траума*), цо значи же фалшиве урамиковїюванє языка може у значней мири спрличинїц зявїюванє дублетох або триплетох. Од пожичкох хтори виволую одредзени правописни обаваня з тей нагоди спомнїме и: *английски/английски*, *гранит/граніт*, *мозаїк/мозаїк*, *космонаут/космонавт*, *шпиун/шпион*, *анекдота/анекдота*, *грам/грам*, *гулиган/хулиган*, *каузални/кавални*, *наивни/наївни*, *пиджама/пиджама*, *Русия/Росия* и велї др. Дзепоедни з наведзених парох формовани з директним контактом руского и дотичного странского языка, а дзепоедни з индиректним контактом, при чим часто обачуєме и уплїв постредуючого языка. З оглядом же найчастейше не уноша виразнейши розлики у значеню (гоч и вони обачлїви напр. у *доктор* и *дохтор*, *кор* и *хор*), мож повесц, же дублети при нїх редундантни, т. є. не необходни.

За потреби нового правописного словнїка, односно правописа руского языка, автор тих шорикох будзе ше начално тримац шлїдуючих двох напрямкох:

1. кед одредзена форма жива, обща и уклопена до рускей системи, требала би мац и нормативну вредносц;
2. кед существує вариянти-реплики странских словох, зоз и без свидомосци о оригіналу при хасновательови (цо ше, розуми ше, не шме одношиц на нормователя), норма реплики би ше требала унапрямовац гу оригіналней форми.

Свидомо комплексносци проблема, лінгвіста-нормователь, а вон би требал буц тот хтори вежне до огляду шицки релевантни фактори и “пресудзи”, муши водзиц увагу и о часу/часох приходзєня дотичней лексеми, о драги/драгох єй приходзєня, о єй сфери хаснованя дакеди и нешка, як и о єй фреквенциї. Илуструєме уплїв тих факторох зоз даскелїма прикладами. Кед адаптация утвєрдзела форму *гайзибан* за немецке слово *Eisenbahn*, вєц нет причини же би медзи тоту форму и норму не бул положени знак єднакосци. Тиж так, мож шлебно виключиц форму *ковбой* прето же форма *каубой* и обще прилапена (правда пре уплїв сербского языка) и блїзша є вигваряню англійского слова *cowboy*. И дублети англійских словох *baseball* и *hooligan* би пре вше векше упознаванє зоз оригіналними словами и пошлїдково хаснованє требали буц “розришени” як *бейзбол* и *гулиган* на рахунок *безбол* и *хулиган* (и попри тим же тоти други формовани под уплївом языка стредку). Адаптация медзинародних дифтонгох як напр. *ai* и *ei* би не шмела буц по каждую цену унификована з оглядом на то же слова у хторих су приходзєли не у исти час и не адаптовани су у истим кругу хасновательох; так би остали *авто*, *павза*, *євхаристия* и *Европа*, а не меняли ше *траума*, *космонаут*, *реума* и *еурека*.

Цо ше дотика приступа гу першим двом групам, нормователь ше углавним унапрямує на зводзєне дублетох на необходни минимум. То ше насампредз одноши на случаї кед фігурую три або штири вариянти. Наприклад, нет потреби и за *шлїдуюци*, и за *шлїдуюци*, и за *слїдуюци*, и за *слїдуюци*, кед маюци у оглядзе висше поведзєне, досц *шлїдуюци* и, евентуално у духовней сфери *слїдуюци*. Тиж так, нет потреби ані и за *Итальянка*, и за *Талиянка*, и за *Итальяка* (цо Микола М. Кочиш предклада у Словнїку), кед досц *Итальянка* и, евентуално у бешедней сфери *Талиянка*.

Док ше при адаптованю нових странских сло-

вох нормователю унапрямує баржей гу фонетскому принципу, у условно наволаным, “зраженю” морфологийного и фонетского принципу при жридлових руских словах вон благоприхильнейши гу морфологийному принципу, окреме при нормованю места контакта основи и суфיקса / закончення (напр. *беззаконни, согвизд’є, церкв. отче; гагски, етнологийни, тренирац*).

При писаню зложених присловнікох зоз применовніком, кед зложене слово постава една акцентована целосц, направени крочай гу писаню ведно (або голем охобени дублети з чим допущене и писанє ведно и окреме, з преферованьом писаня ведно).

Значна увага пошвечена и писаню зоз смужку (окреме у странских зложених словах кед слово ма два акценти, одредзену павзу медзи компонентами, и кед тоти компоненти меновніки), як и нормованю хаснованя фонтох и интерпункцій (италика / курзива за наслови ділох а знаки наводнікох за назви статїох, означованє цитата у цитату и др.)

За автора тих шорикох дилеми коло хаснованя астериска над такв. коцурским бешедним вариянтами, под условийом же их потвердзує Карпатски ареал, нет. Астериск, односно надрильованє чувства неправилносци з нїм не будзе присутне. То ше тиж так одноши и на такв. керестурске *до Дюру*. А було би аж и нелогичне тераз у хвильки кед маме можлівосци преїг медзинародних контактох черпац и модификовац дзепоедни правописни рішеня на жридлу у Карпатским ареалу, єдному ещи “пришивац” етикету неграматичносци. У складу з тим дублети типа *котри / хтори, ещи / ище, жовти / жолти, стредні / штредні* не буду утаргнути.

Кед ше свойо часово робело на коригованю рукописа *Руско-сербского словніка* у Заводу за культуру войволянских Руснацох єден з пунктох хтори вимагал систематичнейши приступ одношел ше на недошлїдне и невидначене третиранє дієсловох на суффикс *-ира-* (Фейса, 2000). Так, наприклад, уж на самим першим боку рукописа не уключени дієслова *абдицирац* и *аболірац*, гоч їх редуковани форми (*абдиковац* и *аболовац*) гей, при чим єдна з неуключених аж и преширена зоз суффиксом *-ов-* (*аболіровац*). Пре таки недошлїдни приступ у Словніку ше находзела лем форма *атеровац*, хтору рідко хто з Руснацох похаснує, и, гу тому, без *атерирац* и *атеріровац*. Тиж так, уключена лем форма *аранжовац*, а без *аранжирац* (хтора, без сумніву, фреквентнейша) и *аранжировац* (хтора фреквентнейша и од преферованого рішеня *аранжовац*). З другого боку, презентована лем форма *анимировац*, а без *анимирац* и, евентуално, *анимовац*. Обачене и лем *вететировац*, а без *вететірац*, и, евентуално, *вететовац*. З трецого боку, находзимо и лем *армирац*, без *армировац* и, евентуално, *армовац*. Кед же *армовац* и чудне, не можемо обачиц прецо *аболовац* и *абдиковац* не чудни. У єдней з порадох у Вивершней ради АПВ предложене же би ше давало першенство формом *-ира-* и, евентуално, формом без *-ира-*, а без формох незажитого, пуритистичного надславянизованя зоз *-ирова-*. Праве так як у Рукопису заступени *бламирац ше* и *бламовац ше*, при чим *бламировац ше* не уключене. Тиж так у Рукопису и *аплаудирац* и *аплаудовац*, без *аплаудировац*. Дакеди форма на *-ира-* и осамена, як напр. *блокирац*.

И у тей групи странских словох (у хторей фонд словох насампредз несловенского походження) находзи ше вельке число лексемох англійского фонда, хтори у остатні час у значней мири вошел преїг информатики, односно компютеристики. Так лексему *хардвер* не находзимо ані у Правопису руского языка, а ані у познейших нормативних словнікох. У форми *хардвер* вона егзистує бешеди, але би ей писана форма мала глашиц *гардвер*. Закладанє за вариянти зоз *г* (напр. и гулиган, гол, генц итд.) походзи од свідомосци же англійске *g* у иницијалним положеню идентичне зоз руским консонантом *г*, а не зоз сербским консонантом *х*, хтори пресудно уплївовал на зявене *х*. Лексема *гардвер* иншак не зазначена ані у двотомним *Сербско-руским словніку*, ані у *Руско-сербским словніку*, цо недвосмыслово указує же

зажила на початку 21. вику. И не єдина є.

Єщи од публикованя лингвистичней анализи англїзмох / англїцизмох у руским языку на фонологийним, морфологийним и семантичним уровню, обявеней под насловом *Англійски елементи у руским языку* проф. др Михайло Фейса, попри тим же недвосмыслово препоручує припадніком рускей националней заєдніци же би требали знац 3 языки (наймилши, мацерински – руски, язык стредка – сербски и перши язык шветовой комуникації – англійски), дал одредзене доприношенє субституованю англійских фонемох (Фейса 1990: 92-98). Тот способ применени и у записованю англїзмох / англїцизмох у першим приручніку намененим за ученє руского языка Руснацом у иножемстве и ученє англійского языка Руснацом у Войводини *Let’s Speak English and Rusyn / Бешедуїме по англійски и по руски* (1998), як у другим приручніку того типа, за початне ученє англійского языка Юлијана Папа *Good Morning! We Learn English / Добре рано! Учимє ше по англійски* (2008).

Цо ше дотика старших лексичних пасмох у руским языку, гунгаризмох и германизмох, з нїма ше занїмал проф. др Юлијан Рамач у своей винїмно значней студії *Руска лексика* (1983). Гайналка Фирис и Сенка Бенчик (Фирис, 2009; Бенчик, 2014), понеже ше служба з мадярским языком, поставели основи за субституованє мадярских фонемох. Подобне зробела Андреа Медеши кед написала о субституованю немецких фонемох (Медеши, 2014). До лексичних пасмох хтори маю длугшу традицию спадаю и церковнославянїзми. Перши им увагу пошвечел Юлијан Рамач (2002). Понеже духовна литература почала у значнейшей мири виходзиц по *Правопису руского языка* Миколи Кочиша, правописни проблеми вязани за ню длуги час не обробйовани систематски. Факт же церковнославянски язык бул хасновани як литературни язык пред приселеньом Руснацох до Бачки стредком 18. вику, а и попри прерви у 20. вику, вон охобел шлїди и у сучасним руским языку. Так попри значней духовней литературы о. Михайла Макая, остатню децению 20. вику порядне почал виходзиц и християнски часопис *Дзвони*. Початок 21. вика приноши значни розвой духовней литературы, хтора на одредзени способ коруновани зоз капиталним твором *Церковним литургийно-литургичним лексиконом* о. др Романа Миза.

Наводзимо даскельо илустративни приклади хтори недвосмыслово поволюю на усоглашованє нормованя очуваних церковнославянских елементох. Так напр. у *ЦЛЛ Лексикону* мож замерковац же гречески модел *euangelion* ма аж 8 реплики. То шлїдујуци вариянтни форми: *евангелия, евангелия, евангеля, Евангелия, Евангелия, Евангелія, Евангелие, евингелия*. Гу начишленим мож додац ещи два вариянти и то кед ше перши два начишлени форми пишу зоз вельку букву у стредку виреченя – *Евангелия* и *Євангелия*, цо число вариянтних формох звекшує на 10. У каждам случаю, и 8 варияції 1 форми без семантичних нїянсох, непотребни.

Жридлово єврейске мєно архангела, хторе глаши *Микаел* («хто як Бог»), мало би буц адаптованє у складу зоз адаптованьом векшей векшини мєнох. Кед, дзекуюци восточней адаптації – *Гавриїл* и *Рафаїл*, вєц синтагма-одредніца *Михайла швето* и подпис *Св. Михайла* под илустрацию вожда добрих ангєлох у *ЦЛЛ Лексикону* не представляю праве рішенє.

Прикметніки на *-ски* тиж барз неусоглашено зазначовани: *глаголяшски / глаголяшки, Ефешки собор ...* Попри формох *Израїлови* и *Израїлови*, находзимо и *Израїльски* и *израїлски* – при чим окреме збунує же исти прикметнік, у истим значеню, зоз истим семантичним змїстом, перше записани з вельку букву а лем кус далєй у тексту з малу букву.

Писанє малєй и велькей букви, генерално патраци, барз рижнородне. Наприклад: *папа* и *Папа, Други ватикански собор / Други Ватикански собор, Велька ноц / Велька ноц, Стари завет / Стари Завет, Православна Церква / Православна церква, Служба Божя / служба Божя, Свїтла собота / свїтла собота, Правилник / правилник, Божєствена литургия / Божєствена Литургия, Юлијански календар / юлијански календар, кирбай /*

Кирбай, Австро-Угорска / Австро-угорска ...

Вельо ест приклади за два або аж за три вариянти, при чим єдна скоро по правилу непотребна. Наприклад: *бдиніє / бдиніє, повечеріє / повечере, Посланє / Посланиє, тиждні / тижні, мисионар / мисионер, игуман / игумен, правилник / правилник, требніє / требніє, жертвенік / жертвенік, святимилице / святимилице, полунощица / полунощица / полунощица, мисяцослов / мешацослов, гимн / гимна, копия / копие, небесни / небесни, хагиография / агиография, халдейски / галдейски, пресвитеріум / презбитерий, Пийо / Пий, Исус / Ісус, преславльовац / преславльовац, коронувац / короновац / коруновац, кресцильница / хрестильница, благодать / благодат, Октоїх / Октоих, епитрахиль / епитрахиль, свитли / швитли / шветли, престолна / престолна (зависа), чесни / честни (крест), причасни / причасни, страсти / страсти, Коринтяне / Коринтиане, арапски / арабски, грузийски / грузийски, фарисей / фаризей, балдахин / балдахин, серафин / серафим, Грегорий / Григорий, Андрей / Андрий, Георгий / Гиоргий, Косма / Козма, Арон / Аарон, характеристика / характеристика, витраж / витрай, на приклад / наприклад ...* Дзеподни приклади, а окреме даскелі зоз конца некомплетного списку, мож повесц уж на задовольюци способ ришени и у датеї хвильки розвою правописа руского языка. Так напр. *статия, диадема, сенаториум, преславляц, смядни, божественни, троугельнік, символизувац, достоїнственіци* би требали глашиц *статя, дядема, сенаториум, преславляц, смядни, божествени, троугельнік, символизувац, достоїнственіки*.

Неусоглашени и назви церковних шветох. При начишльованю Вельких шветох обачуєме, з єдного боку, векшину на суффикс *-ниє* (*Обризание, Богоявление, Стрпение, Благовищение, Преображение Господне, Успение Пресвятей Богородици, Воздвижение чесного хреста, Воведение, Сошествіє Святого Духа*), але, з другого боку, и порусначени вариянти на суффикс *-не* (*Воскресене и Вознесене Исуса Христа*) и *Непорочне зачаце Ани. У ЦЛЛЛ* ше, медзитим, зявюю и *Воскресение, и Вознесение, и Зачатие*. Нет потреби правиц таки преходи зоз стандарту церковнославянського на стандарт сучасного руского языка.

Непотребни ані три вариянти: *Обризане, Обрезане и Обризание*, кед друга и треца цалком досц. Тиж так, нет потреби ані за штирома вариянтами *слідуюци, шлідуюци, слідуюци и шлідуюци*, кед цалком достаточни церковнославянски *слідуюци* и стандартни руски *шлідуюци*.

Кед наслов спомнутого твора глаши *Церковни литургийно-литургични лексикон* у хторим прикметніки виведзени зоз меновнікох *литургия* и *литургица*, поставя ше питанє прецо вец форми одвитуючих прикметнікох маю раз консонант *г* а раз *з*. Хаснователе *Лексикона* ше напр. стретаю зоз шлідуюцима двома и то сушесним одредніцами: *Литургийна драма* и *Литургийна музика*. Як кед би прикметнік у першей одредніци бул виведзени з меновніка *литургия*, а прикметнік у другой – з меновніка *литургица*. Точне же ест основи бешедовац о можлівосци виедначованя меновнікох и прикметнікох на форми лем зоз *г* (значи: *литургия* и *литургийни*) кед бизме за основни, єдини и пресудни критеріум вжали постредуюцу восточносц адаптованя лексемох (конкретно карпаторусинску, чх русийску редакцию церковнославянизмох), занедзбуюци їх жридлову греческоц (при чим маме у оглядзе присуство греческой фонеме */g/* у лексеми *leiturgia*). Други, а мож повесц и же векшина одвитуючих одредніцох у ЦЛЛЛ глаша *литургия, литургийни книжки* и *литургицон*, а одвитуюци процивни прикметнік лем *алтургиїни*.

Генерално патраци, адаптованє церковнославянских елементох у сучасних публикациїох духовного характера мож охарактеризовац як недостаточнo усоглашене. Главну причину тому видземе у полвиковой роздзеленосци лингвистох и теологох, цо резултовало и зоз занедзбованьом церковних терминології зоз першого, условно наволааного «червеного» *Правописа руского языка* Миколи М. Кочиша. Превозисц тоту подзеленосц и понукнуц конструктивни и усоглашени терминологіїни ришення у адаптованю церковнославянских еле-

ментох мож лем зоз сотрудзованьом фаховцох-лингвистох и фаховцох-теологох. Пракса виключованя священікох з нормованя терминов и поняцох з духовней сфери другой половки 20. века непродуктивна и погришна у истей мири як и виключованє лингвистох зоз проектох у хторих незаобходни рижни аспекти стандардизованя теологіейней лексики на початку 21. века. Не требало би буц на становиску же «нашо лингвисти не познаю достаточнo дух церковних терминов и вец не даваю одвитуюци поради. А ми маме барз моцно присутну церковнославянщину и чежко ю мож заменіц з даякими народними виразами» (Миз 2011: 6). Ми на становиску же ніхто з лингвистох не дума церковнославянски поняца, термини и вирази, заменьовац зоз «даякими народними виразами», гоч ніч не завадза же би ше вони у текстох за мирянох, там дзе то можліве, паралелно хасновали – зоз коректно присподобенима и усоглашенима виразами. Значне же би ше при тим випочитовали нормативни узуси стандартного руского языка, а не же би ше термини теологіейней сфери препущовали стихий и индивидуалному чувству каждого поєдинечного автора.

Ситуация подобна як при адаптації найновшого лексичного фонда у руским языку – англизмох. И у тим случаю рижни особи преферу ю власни идиолекти. И у тим случаю до тирвацого ришення мож дойц лем з помоцу професіоналцох, а пресудни унапрямовател при нормованю треба же би бул модел дотичней реплики. Док то при англизмох – англійски модел, при церковнославянизмох, односно при грекокатоліцкей теологіейней терминології – найчастейше гречески модел, але и карпатска редакция церковнославянського языка.

Вецейніста морфологійна вариянтносц без семантичних ниянсох, у сущносци, наисце не представя ані «чуванє духа церковних терминов» ані «даванє одвитуючих порадох». Таки приступ характеризует одсуство нормованосци.

Гоч горні напрямки у адаптованю церковнославянских елементох у руским языку буду илустрованы зоз церковнославянизмами, вони могу буц илустрованы и зоз лексемами зоз каждого странского пасма. У вязи зоз напр. греческим словом *euangélion* стретаєме ше зоз вельким числом вариянтох єдного истого модела. Поставя ше, насампредз, питанє як адаптовац гречески суффикс *-іон* зоз *euangelion*, кед у существуючих вариянтох обачуєме и *-ия*, и *-ія*, и *-иа*, и *-іа*, и *-я*, але и *-іє* (евентуално и *-ий?*). Понеже слово о вистки (або, у узшим значеню, о книжки), а вона / вони женского граматичного роду, першенство би, по аналогії, требали мац законченя на *-я*, а не на *-є* (хторе характеризует стредні род).

З оглядом же гречески меновнік *angelos* (гласнік, вистка) инкорпоровани до зложеного слова *euangelion*, а вон у руским языку дошлідно адаптовани, у подполносци у складу зоз восточнo адаптацию, як цо случай и зоз основним меновніком *ангел*, тота часц хтора инкорпорує греческе */g/* мала би глашиц */z/*. Мож бешедовац о евентуалней вариянтносци заснованей на семантичней основи, так як цо у руским правопису покончене и прилапене зоз *доктор* и *дохтор*. У тим случаю би ше могло зявиц *г*, односно */r/* и однощиц ше на *евангелика* (греч. *euangelikós*), припадніка християнского виросповеданя хтори своєю учене базует лем на евангелії (протестант, калвинист и под.). Тота би правописна вариянта преношела окремене значене и указовала же вона походзи (як и други лексеми з ней виведзени, як напр. прикметнік *евангелицки / евангелистични* або синтагма *Евангелицка / Евангелистична церква*) зоз сфери чи традициї у хторей доминовал латински язык.

На вариянту зоз инициалним *е*, *Евангелия*, як найприлаплівшу, патриме у вязи зоз напр. *Евлогія, Евхаристія* (уключуюци и синтагми виведзени з вариянти *Евхаристія: Евхаристийна адорация, Евхаристийна молитва, Евхаристийна побожност, Евхаристийни канон, Евхаристийни конгрес, Евхаристийни пост*) и *Евхологий*, хтори, мож повесц, наисце дошлідно запровадзени у ЦЛЛЛ. На таким зме становиску насампредз прето же ше

гречески дифтонг /eu/ у церковнослов'янському восточній сфері чи традиції дошлідно адаптовані з складом /ev/. У новших руских лексемах (інтернаціоналізм) по походженню углавним з складом заходньої культурної сфери, дзе домінував уплів латинського язика, гречески дифтонг адаптований з складом вокалку групу /eu/. Пре подобни причини нешка ше стретаме не лем з *евром*, але, дзекеди, и з складом *еуро*. Нешка ше континент на хторим жиєме вола *Европа* (та и прето *евро*), але у прешлосці ше з'яв'ювала и форма *Європа*, у хторей бул читліви восточнослав'янски уплів. Праве як и у формі *євангелія*.

То, иншак, не єдини приклад же *e* и *є* алтернуу у ініціальним положенню слів у руским язикі. То, наприклад, случай и у ЦЛЛЛ з складом *ектєнія*, *Єгипет* и *єгипетски* з оглядом же наиходзиме и на фреквентнєшу варіанту *ектєнія* и менєй фреквентни варіанти *Єгиптянє* и *єгипетски*. Обаванє у тих слівох чи писач *e* чи *є* у ініціальним положенню, медзитим, не ма вязи з складом рефлексамі греческого дифтонга /eu/ записованого з складом *eu*. Двоєне у тих слівох ма други два корені. Читанє *e* як /*йє*/, з єдного боку, стимулує русийска редакція церковнослов'янського, по хторей ше написанє *e* чита як /*йє*/, а, з другого боку, звладованє такв. живкнуща (г'ята) медзи двома сушєдними вокалами з складом гласом хтори ше артикулує дзєшка медзи /*u*/ и /*й*/, глас / фонему /*й*/ єдини фонетичаре у тей улогі третираю як полуконсонант, а други як полувокал.

Правописни неусоглашеносці и недошлідносці, як при церковнослов'янському так и при нецерковнослов'янському находзиме не лем при двох авторох, але и при єдному авторови у рамикох истого текста. Шлідуєчи приклади пребераме з складом християнського часописа *Дзвони* (рок XX, ч. 1, одн. ч. 229 и рок XX, ч. 2, одн. ч. 330). Наприклад:

- «Хлеб насущни» (ч. 1, б. 3) би спрам *существоваи, существо* и под. требало глашиц *сущни*, без огляду же ше при каждодньовому вигварянню траци *щ* и редукує на *ш*.

- На истим боку (ч. 1, б. 27) на два заводи находзиме «*после Всаночного*», а на єден «*зоз Всеночним*»; требало би *Всеночне, Всевишні, Всемогутні* (2, 15), *вселена* и под.

- Исти автор хаснує номинатив *Господь*, а у косих припадках без мєгкого знака, напр. «*самому Господу Богу*» (1, I-II).

- Док у предходнім случаю мєгки знак звишок, як и у «*госциньской шєстри*» (1, 19), и у *випольненє* (2, 7), и у *дзєцински* (2, IV) (а уж на шлідуєчим боку ше находзи и форма *дзєцински*), з другого боку, мєгки знак хиби у *приятєлство* (1, 7);

- На истим боку и *литургия* и *литургия* (1, III).

- Вєлку букву *P* би похасновац у «*радио Ватикан*» (1, 10), а малу букву *ц* у *Сербска Православна Церква* (1, 5) и *протєстантска Церква* (2, 12); *n* у *протєстантска Церква* би требало буц вєльке. Неусоглашеносц ше видзи и у истим тексту (2, 19) кєд автор раз пише *Євангєлска церква*, а кус нїжєй *Протєстантска церква*.

- Малу букву би похасновац у прикетніку у «*У Израилским народу*» (2, 7); гу тому би место *и*, по шлицким судзаци, *ї* – *израїлски*.

- Исти автор исту синтагму пише раз вєдно раз окреме у истим вирєченю: *Шицки, зпокон вику, так як и Бог з покон вику* (2, II)

- Чи *Лївов* и *Лївовски* (1, 11), чи *Львов*?

- Виєдначиц би *с* и *з* на *с* у *Питсбург* и *питсбургски* у истим тексту (1, 10)

- Не *хорор* (1, 20), але *горор*; не *фєйс-бук* (2, IV), але *Фєйсбук*;

- Не «*крадшу назву*» (1, 8), але *кратшу назву*.

- Повєме *Русия*, та би прикетнік мал буц *русийски*, а не *росийски* (2, 4); корєнь *рус* ше, иншак, прецагує през историю шлицких восточнослав'янских народох.

- *Содома* и *Гомора* (2, I), чи *Содома* и *Гомора*? *Английски язик* (2, 10), чи *английски язик* (2, 15)? Трєбало би за нормованє странских слівох консултовац странски словніки.

- *Оче* (2, IV), чи *Отче* у духовнєй сфері?

И попри тим же ше приклади на тим месце углавним дотикаю публикацийох духовного характеру потреба за превозходзєньом неусоглашеносцох и недошлідносцох присутна. На початку трєцого милєнїюма язични виглєдованя неабходне унапрямц насампредз на два лексични пасма хтори ше неперивно звєкшую у руским язикі – на уж спомнутє английске и на сербске. Сербизмом значнєйшу увагу дали Александр Д. Дуличєнко (Дуличєнко, 1995), Юлиан Рамач (Рамач, 2002), Гєлена Мєдєши (у наведзєнєй трилогії), як и автор тих шорикох хтори тих дньох видзелєл и пасмо турцизмох. Понєжє глєтального фрикатива /г/ нєт у сербским язикі вон ше замєнує з складом вєларним фрикативом /х/, а турцизми хтори вошли до руского язика прєйг сербского затримую /х/; турцизми хтори вошли прєйг мадярского язика, у хторим сушєствє фонєма /г/, чуваю жридлєво вигварянє. То спричинює з'явєнє дублєтох (напр. *гарамбаша / харамбаша, гарач / харач, гарем / харем*).

З тєй нагоди не будзємє наводзиц и числєни приклади дублєтох або триплєтох з складом англійского и сербского язика. У вязи з складом *Правописного словніку руского язика* значнєйше нам потолковац вязу медзи змїстом и фарбу рамикох. Поєнта же *Правопис руского язика* бул червєнєй фарби и бул обтерховани з складом коминтерновску димєнзию. Ми у *Правописним словніку* плануємє, попри визначєнєй вирскай димєнзиї, уключиц и термини з складом екологийнєй сфєри. У складу з тим, плануємє же би рамики були у жєлєнєй фарби.

ЛИТЕРАТУРА

- БЕНЧИК, С. (2014). *Гунгаризми у руским язикі*. Нови Сад: Дружтво за руски язик, литературу и культуру.
- ДУЛИЧЕНКО, А. Д. (1973). «Т. Костельник и його `Граматика бачванско-рускай бєшєди`. (3 нагоди 50-рочнїци од єй виходзєня)». *Шветлосц*, ч. 1. Нови Сад: Руске слово, 67-76.
- ДУЛИЧЕНКО, А. Д. (1995). *Jugoslavo Ruthenica, Роботи з рускай филології*. Нови Сад: Руске слово.
- КОСТЕЛЬНИК, Г. (1975). *Проза*. Нови Сад: Руске слово, 207-312.
- КОЧИШ, М. М. (1971). *Правопис руского язика*. Нови Сад: Покраїнски завод за издаванє учебнїкох.
- КОЧИШ, М. М. (1972). *Приручни терминологички рєчник српскохрватско-русинско-українски*. Нови Сад: Руске слово.
- КОЧИШ, М. М. (1974). *Граматика руского язика I*. Нови Сад: Покраїнски завод за издаванє учебнїкох.
- МЄДЄШИ, Г. (2008). *Язык наш насущни*. Нови Сад: Дружтво за руски язик, литературу и культуру.
- Мєдєши, А. (2014). *Германизми у руским язикі*. Нови Сад: Завод за культуру войводинских Руснацох, Филозофски факултет.
- НАДЬ, Г. Г. (1983). *Лингвистични статї и розправи*. Нови Сад: Руске слово.
- НАДЬ, Г. Г. (1988). *Прилоги до исторії руского язика*. Нови Сад: Руске слово.
- ПАПУГА, И. – РАМАЧ, Ю. – МЄДЄШИ, Г. – ФЕЙСА, М. и др., ред. (2006). *Словнік медицинскей терминології сербско-латинско-руски*. Нови Сад: Дружтво за руски язик, литературу и культуру.
- РАМАЧ, Ю. (1983). *Руска лексика*. Нови Сад: Универзитет у Новим Садзє, Филозофски факултет, Институт за педагогию, Катєдра за руски язик и литературу.
- РАМАЧ, Ю. (2002). *Граматика руского язика за I, II, III и IV класу гимназії*. Бєоград: Завод за уцбєникє и наставна средства.
- РАМАЧ, Ю. – ТИМКО-ДІТКО, О. – МЄДЄШИ, Г. – ФЕЙСА, М. (2010). *Руско-сербски словнік / Русинско-српски рєчник*. Нови Сад: Универзитет у Новом Садзє, Филозофски факултет, Катєдра за руски язик и литературу и Завод за культуру войводинских Руснацох.
- РАМАЧ, Ю. – ФЕЙСА, М. – МЄДЄШИ, Г. (1995, 1997). *Српско-русински рєчник / Сербско-руски словнік*, I-II. Бєоград – Нови Сад: Завод за учебнїки и наставни средства – Универзитет у Новом Садзє, Филозофски факултет, Катєдра за руски язик и литературу – Дружтво за руски язик и литературу.
- СЄГЄДИ, К. (2007). «Русинисти-лингвисти». У: *Русини/Руснаци/Ruthenians (1745-2005) I*. Нови Сад: Филозофски факултет – Одсєк за русинистику, ИК Прометєй, КПД ДОК – Куцуря, 248-252.
- ФЕЙСА, М. (2000). «Способи адаптованя/адаптираня/адаптированя дїєслєвох на суфикс -ира». *Шветлосц*, 1-2. Нови Сад: НВУ Руске слово, 72-84.
- ФЕЙСА, М. (2004). «Социолінгвистични аспект руского язика: Войводина» у: *Русинський язик*, Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej, 373-383.
- ФІРИС, Г. (2009). «Прєзвїска мадярского походзєня при бачванско-сримских Руснацох» у: *Русини/Руснаци/Ruthenians (1745-2005) II*, Нови Сад: Филозофски факултет – Одсєк за русинистику

(Публїкуємє в оригіналї – войводинським варіантї русинського язика.)

ИССЛЕДОВАНИЯ РУСИНСЬКОГО ЯЗЫКА ИЗ ПОГЛЯДА ВОСПРИИМАТЕЛЬНОЙ ДИАЛЕКТОЛОГИИ¹

Abstract

Der Beitrag befasst sich mit der Wahrnehmung des Russinischen (*po-našomu*) durch Laiensprecher in Zakarpattja. In Ergänzung zu traditionellen dialektologischen Studien möchten wir laienlinguistische Einschätzungen im Hinblick auf den *vernacular* der Russinen untersuchen. Methodisch verorten wir uns im Gebiet der *Perceptual Dialectology* und vergleichen die unterschiedlichen Repräsentationen von *Spracharealen* in Zakarpattja. Wir setzen u.a. Methoden wie *draw-a-map tasks* ein, weiterhin Interviews sowie *correct-and-pleasant ratings*, um die Einstellungen der Sprecher zu den von ihnen identifizierten regionalen Varietäten aufzudecken. Als Ergebnis ist festzuhalten, dass die Rede der Russinisch-Sprecher durch diese selbst weitgehend negativ wahrgenommen wird. Ein gradueller Sprachwechsel hin zum Standardukrainischen kann konstatiert werden, da manche Sprecher des Russinischen Angst haben, als dörflich und ungebildet stigmatisiert zu werden. Gleichwohl existiert keine klare Trennung des Sprachgebrauchs zwischen offiziellen und nicht offiziellen Domänen. Sprecher verwenden also *po-našomu* auch in halboffiziellen Domänen, so dass das Russinische in Zakarpattja als vital bezeichnet werden kann. Eine zentrale Variable im Hinblick auf die Einstellungen, Wahrnehmungen und den Sprachgebrauch ist unserer Studie zufolge der Bildungsgrad der Probanden.

1. Ввод

Реферат вінований проблемі восприимання русинського языка на Закарпатській області на заході України. У центрі изглядованя стоять суб'єктивний погляд на материнський язык и індивідуально уявлене географічне групуваня русинських діалекту у описанум ареалі.

Хоснучи разні методи из сфери восприимательної діалектології, аналізуєме туй удношення, погляды, восприимання и знатя русинськоговорящих людей – нелінгвісту – удносимо до свого рудного языка (Preston 2010c). Сяк ся дає ілюстровати об'єм и взаємодіяня лінгвістичных тай нелінгвістичных фактору у формованьови ментальных діалектних ареалу.

Який об'єм займає личный локальный говор у ментальних конструкціях вызвіданых пробанду? Як то выпозірує у порувнаню из сосідньима селами, лінгвістичними регіонами? На якуй основі інформанти групіруют говорящих людей разных регіону? Де подля їхньих представ люди говорят еднако ци схожо; и як они оцінюють лично обозначені діалектні ареалы? Котрі говору они восприимают позітивно, а котрі переважно негативно і які на тото сут причины? На базі котрых качеств они проводят таку категоризацію русинських діалекту?

Дану статью завершит дискусія результату и прогноз на продовження и розширення изглядательных перспектив у новом польові восприимательної діалектології.

2. Основные черты восприимательной диалектологии

В 1980-ых роках Д. Р. Престон (D. R. Preston) решительно продвинул розвиваня дисципліны восприимательної діалектології (н.п. Preston 1999, 2010a, 2010b, 2010d). Престон уширив набор інструменту и методу для аналіза пуд-сознательных ментальных языковых конструкций простых бесіднику – нелінгвісту. Восприимательну діалектологію мож назвати пограничнов дисциплінов, котра стоїт меже геолінгвістичными и соціолінгвістичными методами діалектологічных изглядвань. У рамках інтерактивного и інтеракційного позераня на тематику такий научный пуд-ход сосредоточеный на понятьюви языковой поведімкы, яка людям служит для їхнього позиціонірованя в обществі (Iannàcario & Dell'Aquila 2001: 266). Порувнаня обох перспектив діалектологічної науки укажує доста інтересні

результаты: на одной стороні стоять бульш-меньш объективні изглядованя традиційної діалектології (н.п. лінгвістичні атласы, словники, фонематичні транскрипції), а на другой – думкы и восприимання простых людей – русинських бесіднику.

3. Способ изглядования

У набор інструменту включили сьме *draw-a-map задачи* (1. крок). Такий доступ включає топографічну карту, котра роздає ся пробандам. На карті сут позначені основні деталі, як, приміром, великі города, границі и дакотрі топографічні атрибуты (горы, рікы, долины и т.д.) для облегчення орієнтації. Особы на карті маюť обозначити для них специфічні діалектні ареалы. Они отмічают регіоны, де (подля їхньих наміру) люди говорят единако, ци схожо. Тым способом непрямо мож видіти, ци існує сознання про специфіку русинського языка на Закарпатті, айбо также за границями Закарпатської області (особенно у Словакії тай Полщі).

Дале у рамках изглядования задавала ся задача проіменовати ідентифіковані языкові ареалы и додати асоціації, які сут повязані з специфічними діалектами у тых регіонах (2. крок). Ціль таких методичных пудходу лежить в изглядовані разных частю, из котрых составлене інтроспективне никаня, личне удношення до русинського языка.

Хоснучи так называний метод семантичного діференціала, могли сьме діференціовано оцінити никаня людей на свуй материнський язык (3. крок), де особы мали обозначити вшелиякі противоположні атрибуты своего языка (приміром, образованный – необразованный; грубый – ніжный; по-сільськы – по-варошськы и т.д.). На кунцьови сих бульш квантитативных задач продовжує ся дискусія про квалітативні выразы інформанту. Свободні інтервю на тему восприимання русинського языка доповняють разнообразні аналізы в новой формі діалектологічного изглядования (4. крок).

3.1. Вопросы и гипотезы изглядования

По перше, изглядования направлене на удкрытя соціального розділа регіональных говору на Закарпатті подля інтерного погляда русинськоговорящих. Методы служат розьясненю ментальных конструкций – простых говорящих людей, не-

науковцю – касаючи ся сознания про існування русинських діалекту.

После изглядованя восприиманя пространства варієтету з помочов топографічних карт провіряєме статус русинського языка у першум шорі удносимо до надверховного стандардизованого українського языка. Коло личного, автостереотипного восприиманя нас додатково інтересує підозріваємый гетеростереотип, то значит як другі люди восприимают русинський язык. Тримлеме ся тої думки, що каждая ідентичность формує ся из двох боку – як мы самі себе видиме и що мы думаеме, як другі люди нас восприимают (Werlen 1998: 87). Які качества домінуют в індивідуальних конструкціях простых людей? На якуй основі они розділяють русинський ареал на його языкові території? Ци сут то качества личности людей, ци напращду лінгвістичні категорії? В оцінку таких результату включили ся разні параметри пробанду, як, приміром, їхня освіта, вік и пол.

Ціль описаных изглядовань и методу состоїт у понятї внутреннего процесса концептуалізації лінгвістичных ареалу. Якщо похопиме інтроспективні процеси русинськоговорящих, то появляє ся возмога дати прогност про будуще хоснованя языка и перспективы його сохраненя ци ревіталізації. Слідуючі гіпотезы составляють базу нашого изглядованя: Переважно негативний взгляд на личну русинську разновидность є повязаний з негативнов оцінков русинської громады. Така думка за даякый час веде до аккомодации, ци аж до перехода на инакый, бульш престижный язык.

3.2. Міста и особы

Изглядованя провели сьме у трьох містах: Хуст, Данилово и Сокирниця – на юзі Закарпатської області. Подля традиційных перспектив діалектологічного изглядованя, тоты міста ся удносят до території южно-мармарошського діалекта (Gerovskij 1934). Проводячи аналіз бізовали сьме ся досягнути рунномірний розділ изглядованых міст подля количества їх населеня. Табл. 1 показує соціодемографічну інформацію вызвіданых людей.

Табл. 1: Розділ соціодемографічных параметру участнику изглядованя

13 пробанду из трьох разных міст					
5 людей из 20 до 30 року			8 людей из 40 до 80 року		
2 людей из традиційного робочого сектора		2 людей из комунікативного робочого сектора		4 людей из традиційного робочого сектора	
2 чоловіку	0 жун	0 чоловіку	3 жун	2 чоловіку	2 жун
				4 людей из комунікативного робочого сектора	
				1 чоловіку	2 жун

4. Результати

4.1. Розділ діалектних ареалу

Рис. 1 показує схосновані языки всіх пробанду. Скоро всі участники изглядованя находят ся в ситуації языкового контакта, так як они владіют двома ци даже трьома языками. Выбор пудходящего языка зависит уд контекста (приміром, дома, на роботі, в офіційных закладах и т.д.) и бесідника (приміром, діти, чоловік, колега, учитель и т.д.). Статистика выявляє, що інформанты відімо не удрізняют автоглоттонимы *русинський язык* и обозначеня *по-нашому*. Таке выявленя мож взяти за першый індикатор не наповно існующего сознания автономности русинського языка як повноцінного окремішнього языка для всіх комунікативных сфер. Половина участнику удмітила, що русинський

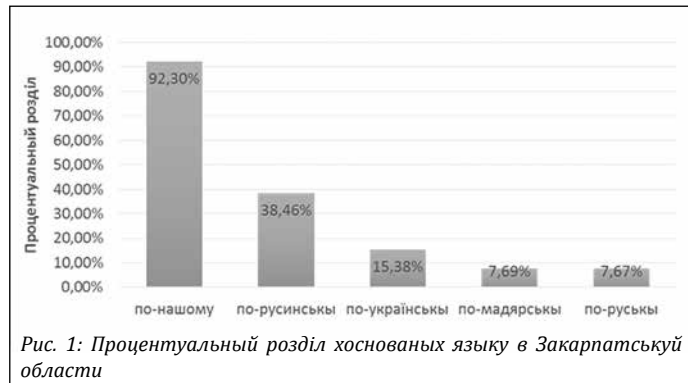

Рис. 1: Процентуальний розділ хоснованых языку в Закарпатській області

язык хоснує ся лиш у домашньому комунікативном контексті. Але дальша графіка показує, що сознания про удклон русинського языка уд українського широко існує у восприимані русинськоговорящих людей.

Меже всіма інформантами лиш около 15 проценту людей говорит на літературном українськом языке в домашньому окружені. Такой результат явно показує вітальность русинського языка на Закарпатті.

Розділ у восприяті русинського и українського языка дає ся видіти особливо помеже молодой генерації українських Русину. Схожі результати мож наблюдати также у жун з закінченых высшых освітов (див. рис. 2). У цілум аналізу всі пробанды однозначно говорят про велике удстояня русинського языка уд українського, не дивлячи ся на об'єктивный факт близькой генетичной рудности обох языку.

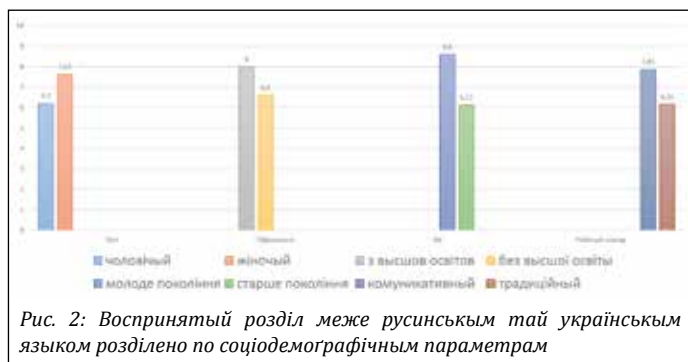

Рис. 2: Восприятый розділ меже русинськым тай українськым языком розділено по соціодемографічным параметрам

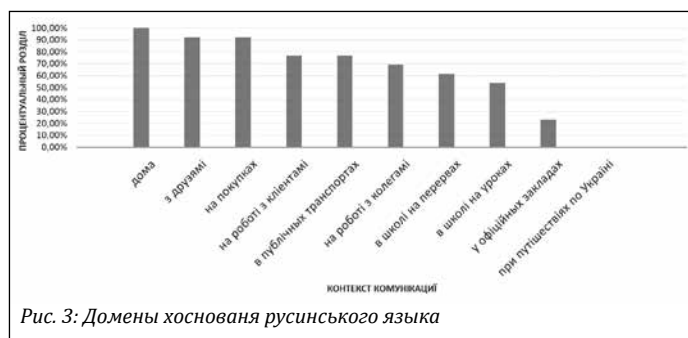

Рис. 3: Домены хоснованя русинського языка

Домены хоснованя русинського говора не ограничені лиш на одну комунікативну сферу. Мимо домашнього контекста, русинський язык так само входит у пувофіційні сфери, як, приміром, розговор у супермаркеті ци у школі. На перше никаня, тото контрастує з неофіційно признаным статусом русинського языка в Україні. Меже тым, наші аналізу высвітлили, що материнський русинський язык до ныні ся хоснує у разных сферах комунікації. В інтервю доста часто ся выясняло, що, подля бесідника тай обстановки, русинськоговорящий міняє свуй язык. У даннум припадку не пудтвержає ся класичный розділ по розличных доменах, як тото пудчеркує слідующий выріз из проведенного інтервю:

(1) «Я люблю говорити по українськи. Я, коли приходять мої цімбори, з якими я ся чі вчив, чі як. Є в мене і українці, є шо на російській мові говорять, я люблю говорити на різну мову.»

Из рис. 3 мож видіти, що ані єден из інформанту не говорить на материнськум, русинськум языкові, коли дорожує по Україні. На основі тых результату возникає вопрос за причинами такого языкового справованя, що пудтвержує потребує аналіза восприиманя и оцінки русинського языка.

4.2. Личне тай чуже восприиманя русинського говора

Языкове сознания як велика часть ідентичності є много-слойным фактором, котрый включає подозріваня, разні настрійки до материнського языка, переконаня про його ефект на других людей и оціненя через його хоснованя. Абы изгядовати, як русинськоговорящі настроєні напро-тив свого рудного языка, треба похопити їхні металінгвістичні высловы. Разні изгядованя показуют, що лінгвістична ідентичность возникає дискурсивно (Zollna 2009; Kresić 2006; Walde 2010; Werlen 1998). Она выростає из порувнаня личной оцінки языка тай пудозріваня, яков є оцінка других людей, то значит из того, що я лично думаю про свуй язык, як я його восприимаю и які емоції з ним повязую, але также из мою догадки за вто, що други асоціюют з мойым языком. У щоденнум животі на формованя ідентичності май великий вплив чим высловы и думкы професіональных языкознавцю мают оцінки простых бесіднику (зр. Davies 2010: 387). Аналіз екстро- и інтроспективного восприиманя годен удкрити нам май глибоке розуміня соціальных и психологічных процесу конструкції ідентичності.

Рис. 4: Порувнаня свого тай чужого восприиманя русинського языка

Рисунок 4 показує, що пудозрівана оцінка, як други люди восприимают рудный русинський язык, в цілум є май низьков, чим лична. У середном разниця обсягає єдну позицію в ренкінгові. Так що скоро 85 проценту вызвіданых людей думає, що їхный русинський язык посторонні люди оцінуют май негатиивно, як они бы го самі оцінили.

Не дивлячи ся на вплив пола тай генерації, фактор «освіта» іграє велику роль у личнум удношені до русинського языка. Причины для пудозріваня бульш негатиивного восприиманя русинського говора чужими сут разні. Пробанды выявляли, що из русинського языка за кордоном ци даже за границями Закарпатської області, нерідко сміют ся. До языка, так як и до його хоснователю, ставлят ся несерьозно. Їх не восприимают як повноцінних партнеру комунікації. Інформанты называли приклады, де в радїю ци в телевизорі шутили над русинськым языком тай народом.

Окрім сього, наводили ся проблемы у розуміні, як на думку інформанту можут ся обяснити «чуднов», «перепутанов» лексиков русинського языка. Подля думок близько 50 проценту пробанду, так описаный набор слов веде до негатиивного оціненя говора. Разні пробанды у свободно проведеных інтервю пудчеркуют страх стїгматизації через хоснованя русинського языка в бульш офіційных контек-

стах, чом говорящий часто старає ся переходити на український язык. Слїдующий вырізок из розговора служит образком:

(2) «Я коли выїзжаю за кордон або на Україну, я на нашуй мові не розмовляю, не говорю, бо її ніко не розуміє. Я не можу на нуй просто говорити. І шо таке горжу ся? Горжу ся! Бо я свою мову можу говорити лиш у себе у селі. Якщо я свою мову іду говорити у Хусті, то якщо там уже. Дивлячи ся з кым я ся спілкую, то єсть я без питань переходжу на українську мову, на російську, ну на яку знаю. Але я ся не можу спілкувати нашов, сив мову скажеме в тому же Ужгороді, бо мене не правильно зрозуміют і будут думати, що у мене низький рівень освіти.»

Хотя інформант на зачатку каже, що вун гордый за свуй язык, пуд конець бесіды вун русинський язык звязує з низькым уровнем освіти.

4.3. Восприиманя русинського языка через профіль поларітету

Для вываженого порувнаня авто- та гетеростереотипа участникам дали сьме противоположні пары, абы они оцінили свуй розговорный язык; сесе робили сьме зато, щобы май ясно схопити його восприиманя (порувн. на то методичный пудход так названого профиля поларітету Montgomery & Stoeckle; Krug & Schlüter 2013).

Составлений общый профіль показує переважно середні оцінки данных контрастивных пар (див. рис. 5). Така візуальна картинка начисто доказує обективно вырахований результат, який и так у середной сумі находит ся в бульш негатиивной зоні (-0,28) наведеных пар.

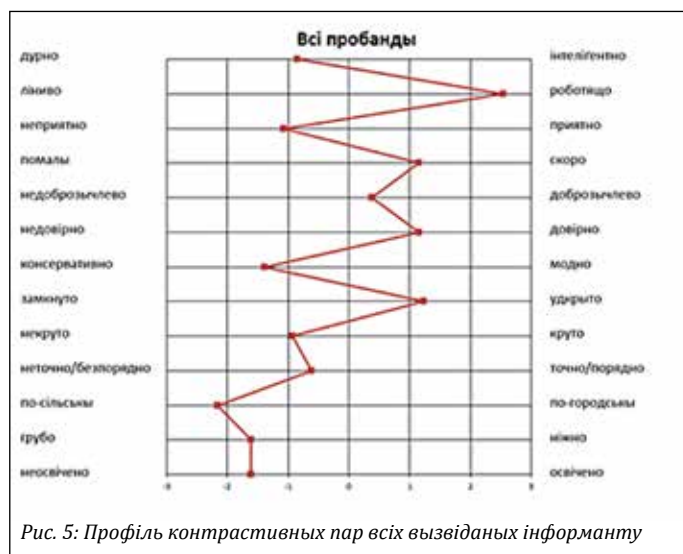

Рис. 5: Профіль контрастивных пар всіх вызвіданых інформанту

Чотыри вызначені оцінки мечут ся в око, они занимают замїтну позицію у восприимані участнику: 3 середньов оцінок -2,15 русинський язык переважно був сортований до сільської сфери комунікації. Сільський контекст, відімо, в ментальных репрезентаціях прямо ся повязує з асоціаціов «не освіченых» тай «консервативных» бесіднику. Тоты категорії так само вызначено переважили у статистиці контрастивных поларітету и набрали не дивлячи ся на вік, пол ци освіту в середном -1,61 и -1,38 балу.

У восприимані русинськоговорящих варош все є административным центром, з ним ся вяжут знатя, освіта и выхова. Города наші бесідники в когнітивных репрезентаціях также звязуют з стандардизованым, офіційным українськым языком.

Попри бульш негатиивных особенностей могли сьме изгядовати позитивні репре-

зентації з русинським языком. Асоціація з «консервативним», «сільським» народом также включає класифікацію «роботящих», «удкрытых» и «довірчевых» людей (див. рис. 5). Русинський язык, правда, не выкликує асоціації з освіченов особов, айбо тото не изменьшує бульш позитивне ставлення до свого материнського языка.

Содержаня сяких позитивных и негативных взгляду входит у личну конструкцію ідентичності. Так що после першых аналізу русинськоговорящих людей самовосприиятя мож плацовати меже «сільським», «не образованым» и «роботящим», «сердечным» тай «приятным» народом.

Пробанды гет часто называли особливый звук русинського языка. У свободных інтервю всі бесідники обозначили свуй язык грубым. Фонетика, відімо, елементарный фактор для оціненя личного говора:

(3) *«Не, не, я не говорю, говорю Закарпатською мовою лиш на Закарпатті і то не всюды. Бо у всіх державных установах розмовляють українською мовою і я стараю ся, бо вто всьо равно грубо звучит.»*

У контексті грубо восприятої фонетики мож описати оціненя языка «неприятным» и меньш «милозвучным».

(4) *«Просто я шкодую то, шо она не така мелодична як*

українська. Українська мова вона красивіша, вона м'ягша».

Выраз номер 4 репрезентує думкы всіх вызвіданых бесіднику. Український язык здає ся май мелодичным, май мягкым и не таким грубым як русинський язык. Коло фонетичных и прозодичных особливостю, часто ся удмічала специфічна русинська лексика, яка є позбєрана из розличных источнику и завто восприимає ся унікальнов. Она ся метафорично порувняла з леґо-конструктором:

(5) *«Она як конструктор якыйсь, бо она леґо-мова я бы так уповів. Она сконструйована из усьой Европы. Она Леґо-Европа наша мова, я бы так уповів. Бо слово є німицьке, слово є і мадярське, слово є і румынське, слово є і словацьке і чеське, і польське. А причина понятна. Мы живеме якрас у такому куткові, де межуєме з чотырьма країнами світу [...]»*

Вызвідани бесідники осознают исторично сформовану лексикальну різнообразность на Закарпатті. Іменно в сую різнообразності, подля многих думок, маніфестує ся окремішность русинського языка. Така языкова пестрота не у всіх случаях оцінює ся позитивно, она так само може обяснити восприиманя русинського языка як «безпорядным».

Щобы май точно узнати восприиманя русинського языка на Закарпатті, перейдеме до аналіза топографічных карт.

Мґр. Валерій ПАДЯК, к. н., Інштїтут русинського языка і културы Центра языків і култур народностных меншын Пряшівской універзїты в Пряшові

ОБЩЕСТВО СВ. ВАСИЛИЯ ВЕЛИКОГО В УЖГОРОДІ (150-річчя од дня заснованя (1866 – 1902))

Тото общество першыраз споїло културны снажїня цілой інтелігенції историчной Підкарпатської Руси, значіть, адміністративных теріторій Пряшівской і Мукачовской грекокатолицької єпархії. Днєм заложїны Общества св. Василя Великого в Ужгороді звыкли поважовати 1. октовбер 1866 року. То з той прїчіны, же правї в тот день (19. септембра подля старого штїлу) одбыла ся установча громада общества, на котрій був зволений за єго председу Адольф Добрянський. Хоць дахто бере до увагы тот факт, же робота про заложїня общества зачала уж на зачатку 1866 року – під веджїнем дочасного председы Ірїнея Бачиньского, заступців Івана Мондока, Василя Ляховіча і Николая Гомічкова. Они потребовали звекшыти чїсло кандїдатів на членів общества і выдруковали 1000 екзепларів штатуту авїзованого общества.

Іншы бадателї твердят, же исторію общества треба зачінати од 1862 року, кїдь по ліквідації бахового абсолютізму скінчїв заказ сполоченьского діятельства і в Ужгороді був приправлений штатут так званого Богословского общества (їде о „Основныя правила Литературнаго Содружества Подкарпатскихъ восточно-кафолическія церкви сыновъ”), або зачінати од 15. децембра 1864 р., кїдь тот штатут, за помочі єпископів мукачовского Василя Поповіча і пряшівского Осифа Гаганця підтвердила кралївска намїстницька Рада. Правда, по смерти В. Поповіча, як то споминать писатель Иван Сільвай у своїй „Автобіографїи” (с. 128), далша робота над заснованєм общества у 1865 р. перестала і лем на зачатку 1866 р. єпископска канцеларія дала соглас на розвиток той ініціатївы.

На першу установчу громаду общества 1. октовбра 1866 р. зышло ся 77 єго членів. Быв схвалений штатут общества і выголошене чїсло особ, котры ся прилосили стати членами общества. Было выголошено, же 44 особы суть членами-за-

кладателями; рядных членів общества є 304 особы. Председом був зволений А. Добрянський, першым заступцєм був схвалений Иван Раковский, другим заступцєм Иван Мондок – ректор духовной семінарїї і професор гімназїї в Ужгороді. Директором общества ся став Иван Данилович, робітник єпископской канцеларїї, знамый писатель, а пізніше він ся вздав той функції і на єго місце ся дістав Кіріл Сабов). Міджі особами, якы были зволены до веджїня, находиме многих, хто буде зогравати важну роль у сполоченьско-полїтичнім і културнім жывоті краю. То на першім місцю записователї общества: Анатолій Кралицький, Юрїй Юрїєвич Ігнатков, Віктор Кїмак, Николай Гомічков, Юлій Фірцак, Иван Дулішковїч, Антонїй Рубїй, Александер Павлович, Матвій Микита і іншы.

Были задекларованы перспективны задачі общества: „Цїлїю и задачею будет (...) сочиненіе, составленіе, именно издаваніе, награжденіе и распространеніе книг школьных, приспособленных потребам школ выше помянутых двух єпархїй, вообще же составленіе в языках русском и мадярском всяких такого рода називательных и полезных книг, образов, часописей, которыя бы по содержанию и духу своему с успїхом произвели духовно-нравственное образование восточных соединенных католиков...”.

Важным кроком общества стало заложїня тыжденных новинок „Свѣтъ” (1867–1871), коло яких ся згруповала творча молодеж. На сторінках того органу общества были надрукованы художні творы многих писателїв і поетів краю. Новинкы опубліковали і множество научных і научно-популярных матеріалів односно исторії, традицій, фольклору, исторії грекокатолицької церкви, а тыж ту были надрукованы статї о исторії многих монастырїв Чїну св. Василя Великого, біографїї вызначных єпископів Мукачовской і Пряшівской єпархії. Найактївнїше з новинками сполупрацювали А. Павлович, І. Сільвай, О. Гомічков, П. Аза-

рій, А. Кралицький, А. Митрак, А. Поповіч, Є. Фенцик, Ф. Злоцький, А. Кралицький, І. Дулішковіч, І. Раковський, О. Ігнатков, Й. Рубій і інші.

Окрім того, між активності Общества св. Василя Великого треба згадати видання багатьох учебників і книжок, виданя кождорічників-календарів, як і іншої поліграфічної продукції. В продукції того часу суть: *“Русская грамматика”*, *“Географія”*, *“Арифметика”* (вшитки І. Раковского), *“Русская грамматика”* і *“Краткій сборникъ избранныхъ сочиненій въ прозѣ и стихахъ”* К. Сабова, *“Универсальная история”* у трьох частях В. Кімака, *“Церковный сборникъ”* А. Поповіча, *русько-мадярський словник* А. Митрака.

Заснованя общества входить до „золотого періоду” (1861 – 1867) русофілства на Підкарпатській Русі. Тим ся висвітлює домінованя в ній (такої по заснованю) ідейних позицій так званих „угорських руских”. Хоць А. Добрянський у діяльстві общества не брав участь, а був лем самобитним ідейним інспіратором, праві ёго ідеї через обществцо намагали ся висвітлювати сполоченству містны русофілы. Тоты ідеї мож розділити до двох тез: 1) підкарпатськы Русины суть складнов частев руського/русского народа, який в Росії вже вытворив писемный штандарт языка, і зато не треба ся снажити вытворёвати на основі карпаторусиньского языка іщі еден (подля їх пересвідчія – збыточный!) літературный язык; 2) у тім „русскім” (російськім) языку вже ествує богата культура – культура Ломоносова, Пушкіна, Лермонтова, Гоголя і інших, зато підкарпатськы писателі мають наслідувати тоту культуру без того, жебы ся намагати створити свою властну літературу.

Русиньскы періодікы, школьскы учебники, інша навчална ці популярна література, а тыж творы містных поетів, писателів, драматургів – вшитко в тім періоді было написано і wydано, хоць і недоконало, але російськым языком.

Много творчих людей з того ідейного оточія до кінця свого жывота зістали русофілами, зо своїма новинками і журналами, умельцьков творчостев. З тых ідейних позицій они продовжовали критізувати як угорськы народностно-шовіністичны кола, так і містных конформістів міжді мадяронами. Поступно русофілство заникло. Од кінця 1870-х років русофілська ідеологія указовала елементы „клінічної смерти” (узке коло еднако мыслячих, катастрофічно низкый тіраж єдиных новинок, неприятя російського языка, їх выдань містныма читателями і под.). Але главнов ознаков слабости русофілської сполоченьско-політичної і языково-літературной лінії на Підкарпатській Русі стала непритомность ідейных наслідувателів. (Русофілство було реанімоване до далшого періоду (по році 1919) силами російських і галицьких русофілських емігрантських обществ; но 1944 році оно дефінітивно заникло). Уже десять років по зроді русофілства о собі дав знати сполоченьско-політичний рух, єдним із главных знаків якого стало неприятя ідей русофілства ці докінця ёго одсуджія. То привело до консолідації інтелігенції під геслами народовства. Русофілство міжгітым перестало быти продуктивнов силов у сполочности. Окрім того, ёго радикалізація стала причінов конфронтації з угорськов владов, яка без причіны поважовала адептів панславизму проросійсков агентуров.

Тыж то было причінов конфронтації з веджінем Мукачовской єпархії, яка під веджінем єпископа С. Панковіча, не хотіла ся змірити з тым, же ся має старати о москвофілськы выданя і же таке выданя буде ей органом. Зато важны інформації єпархіална влада давала до ужгородських угорськыязычных новинок *„Ung”*. Угорська влада, міжгітым, задекларовала своє желаня забезпечити права народностных меншын. Закон із 1868 року *„О народностній рівноправности”* мав бы вирішити міжнародностны проблемы в Угорську, хоць в самім Угорську главне слово мали радикально-

націоналістичны партії, які выступали докінця проти задумованым уступкам народностным меншынам.

Єден із певных русофілів, писатель **Іван Сільвай** был примушений узнати, же рух проти русофілству в карпаторусинській сполочности став масовым явом. У своїй статі *„Положеніє Угорскихъ Русскихъ подъ управленіємъ Стефана Панковича, єпископа Мукачевскаго”*, підготовленій спеціально про російське выданя *„Славянскій сборникъ”* (С-Петербург, 1875), він підкреслив, же русофілство выкликано бойкот з боку рядових членів Общества св. Василя Великого: *„Слѣдствія раздора все сильнѣе ощущались и печально отражались на общихъ собраніяхъ общества Св. Василя в малочисленности появившихся членов. Так в 1867 году появилось только 55 членов, в 1868 г. только 60, в 1869 г. 83. Епископскіе приверженцы, число которых очень возростало, предались инерціи и противодѣйствию народным интересам...”* (с. 63).

Бой народовців і москвофілів (фактічно, розкол в Обществі св. Василя Великого) з початку 1870-х рр. свідчіло о драматизмі ідейно-естетичных глядань інтелігенції. Кідь русофілство ся жывило з духовных жрідел за границями Підкарпатської Русі, віділо ся частев російського світа, то народовство свої цілі віділо у формованю карпаторусиньской народностной свідомости, одокремленої од російської, а у далшій періоді (XX ст.) – і од української.

Становліня народовства звязане з двома фактами, які зістали боком од увагы істориків. По перше, выгнаня з Общества св. Василя Великого радикальных русофілів. По друге, діятельство ужгородських новинок *„Новый свѣтъ”* як офіціального органу Общества св. Василя Великого у справі консолідації інтелігенції народовского направліня.

На 28. септембра 1871 р. в Ужгороді была скликана річна громада членів Общества святого Василя Великого. На громаді было притомных скоро сто делегатів. Председом общества іщі зіставав **А. Добрянський**, але теперь делегаты го не потримали: за Добрянського было дано лем 19 голосів, а ёго опонент **О. Негребецький** здобыв 71 голосів. Фактічно, то было нелем выгнаня русофілів з політичного олімпу Підкарпатської Русі, але главно – кардинална зміна ідеології русиньской інтелігенції.

Спочатку народовство припоминало хаотічний рух, без ясного і конкретного програму. Поступно рух (руський – угроруський – тутешняцький) выкристалізовав концепцію самобитности, дале – концепцію карпаторусинства. (Хоць то ся стало в далшій періоді, кідь скоро вшиткы дієвы особы розколу уж одышли од тых діл або скінчили свою земску путь).

З кристалізації народовства были заснованы новы новинкы, орган Общества св. Василя Великого – *„Новый Свѣтъ”* (1871– 1872). На ёго сторінках у 1871 р. перший раз скоро ясно были сформулованы цілі народовства. У редакцій колонці (без підпису; її автор, наісто, редактор **В. Гебей**) підкреслює ся, же общество не має быти *“поприщем распространения политических агитаций, на которых под видом литературной деятельности панславизм и росси́йщина скрываются...”*. І далє: *“Общество св. Василя основано для нас, для подкарпаторусскаго народа нашего, а не для братіи наших в Москвѣ, Кіевѣ и Петербургѣ... Народ не требует от общества св. Василя высокой политики; ему нужны только книжки для обучения, написанные на понятном ему языкѣ”* (ціт. подля выд.: В. Падык *Ужгородський тижневик „Новый Свѣтъ”*, с. 53).

Інтелігенція русофілского напрямю (окрім **О. Павловича**, **А. Кралицького**, **Ф. Злоцького** і **Ю. Ставровского-Попрадова**) зрєкла ся од участі у часописі *„Новый Свѣтъ”*; редакторови дуже

тяжко было утримувати належну рівень своїх новинок. Рішнєм річної громады общества в 1872 р. было вирішено престати видавати тоты новинки. Єдночасно єден із закладателів общества

Николай Гомічков дістав істы фінанції од общества на зачатя видаваня тыжденника, якому было вирішено дати назву „*Карпатъ*” (1873 – 1886). Ведно з тым тот часопис став ділом окремых особ, общество не поважовало го своїм друкованым органом і лем у 1875 – 1881 рр. він выходив як “Органъ епархіального правительства и Общества св. Василя Великаго”.

В далшых десятирочах діятельство общества было мало активне. Од 1873 р. єдинов ініціативов общества зістало лем виданя річника-календаря під назвов „*Мѣсяцословъ...*”, який общество выдало першый раз на 1867 р., выходив в Ужгороді каждорічно до 1889 року. (Щі к тому, вышли календарі-місяцословы на рік 1864-й і 1866-й, якы общество зреалізовало як свої активности.). У 1893 р. **Дімітрій Гебей** обновив видаваня річных календарів і редаговав їх три роки, каждорічно міняючи єго назву („*Церковный Мѣсяцословъ на 1894. годъ*”, „*Народный русский календарь на 1895. годъ*” і „*Мѣсяцословъ на 1896. годъ*”); од 1896 р. календарь редаговав **Юлій Чучка**, а од 1901 року редагованя на себе перебрав **Августин Волошин**.

Єсправдов, же у 1889 – 1994 рр., коли общество не выдавало свої календарі, єпіскоп крижевацький **Юлій Дрогобецький** выдавав в Ужгороді „*Крестный мѣсяцословъ на ... годъ*”. Вышло пять таких рочників, якы **Ю. Дрогобецький** поважовав наступниками місяцєсловів Общества св. Василя Великаго. О тім ся дізнаваме з тексту на обалці і з титулной сторінки календаря (“Изданъ въ пользу и употребление подкарпатскаго греко-кат. угро-русскаго народа (прежде въ издании Общ. св. Василя В.”).

Обновліня общества одбыло ся у новій епосі – в середині 1890-х років. Велика громада карпаторусиньской інтелігенції ся одбыла 24. децембра 1896 року. Старати ся о общество приголосили ся мукачовський єпіскоп **Юлій Фірцак** та крижевацький єпіскоп **Юлій Дрогобецький** (пряшівський єпіскоп ся одрік од того). Общество зволило за свого председу **Івана Яковіча**, ректора Ужгородської духовной семінарії. У тій функції він зістав аж до заніку общества у 1902 році. Нато были высунуты перспективны планы – надруковати букварь, катехізм, церьковну історію і дві чітаньки.

Од 5. мая 1897 р. общество зачало выдавати „простонародну новинку для народа” „*Наука*” під редакцією **Ю. Чучки**, котра ся выдавала, як о тім споминать **Юлій Гаджега** у брожурі „*Исторія “Общества св. Василя Великаго” и рѣчь ко дню 60-лѣтія отъ его учреждения*”, „*на народномъ нарѣчїи с этимологическим правописаніем*” (с. 34). Активныма її сполупрацювниками (дописавателям) стали **Іоан Сільвай**, **Юрій Жаткович**, **Євменій Сабов**, **Віктор Каміньскый**, **Емануїл Рошковіч**, **Петро Гебей** і іншы. Тыж общество зачало выдавати угороязычны новинки „*Греко-католицький огляд*” („*Gyr. Kath. Szemle*”). На зачатку 1899 р. общество купило друкарню і здобыло до нєй кірілічны шріфты.

Возроджене общество міцно стояло на позиціях народоства. Теоретічны прінціпы, сформулованы іщі в 1871 р. редакціов новинок „*Новый Свѣтъ*”, стали реалностєв. Прорусинський характер ідейных направлінь общества ясно

было видно у позиції єго сталых і мімоштатных працівників, у обсягу їх публікацій. Але ани то не убранило общество од сталых провокацій з боку угорьских шовіністичных сил; угорьска влада тыж собі желала, жебы такый выдавательско-друкарський і обходный подник был правно відповідный своему штатуту. Зато было вирішено перереєстровати Общество св. Василя Великаго як **Акціонерне общество „Унію”**. 3. апріля 1902 р. одбыла ся послідня громада общества, котра прияла рішнєня передати маєток як **зостаток новоствореній організації**. 30. юна 1902 р. ся одбыла установуюча громада „*Унію*”. Тоты зміны часом наповнили очекованя карпаторусиньской інтелігенції.

Література

- Гаджега, Юлій. Історія “Общества св. Василя Великаго” и рѣчь ко дню 60-лѣтія его учреждения / Ю. Гаджега. – Ужгород: Типографія “Школьной помощи”, 1925. – 60 с.
- Гаджега, Василій. Роль Акційного Товариства “Унію” в духовном розвитку нашего руського народа / В. Гаджега // Ювильейный иллюстрированный календарь на переступный рок 1928 / составил от имени: Книгопечатного акціонного тов-ства “Унію” инж. Марко Трєпет. – Ужгород: Книгопечатная акціонного товариства “Унію”, 1927. – С. 57-61.
- Изъ Общества св. Василя Великаго // Мѣсяцословъ на 1902. годъ / составилъ: отъ имени общества св. Василя Великаго Августинъ Ив. Волошинъ. – Въ Унгварѣ: Изъ книгопечатни “Общества св. Василя Великаго”, 1901. – С. 77-79.
- [Ковач, Федір]. Общество св. Василя Великаго / [Ф. Ковач] // Краєзнавчий словник українців: Пряшівщина. – Пряшів: Союз русинів-українців Словац. респ., 1999. – С. 248-249.
- Магочій, Павло Роберт. Товариство св. Василя Великаго / П. Р. Магочій, І. Поп // Енциклопедія історії та культури карпатських русинів / уклад.: П. Р. Магочій, І. Поп; заг. ред. П. Р. Магочія; пер. з англ. мови Н. Кушко; ред. укр. видання В. Падяк; вип. ред. Л. Ільченко. – Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2010. – С. 714-743.
- Магочій, Павло Роберт. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948) / П. Р. Магочій. – Ужгород, 1994. – 296 с. – (Полицька “Карпатського краю”, № 3-6 (18)).
Зі змісту: [про Общество св. Василя Великаго]. – С. 37, 39, 40, 42, 43, 45.
- Общество св. Василя Великаго въ 1897-омъ году // Мѣсяцословъ на 1898. годъ / составилъ: отъ имени общества св. Василя Вел. Юлій Чучка. – Унгваръ: Издание книгопечатни Сейкеля и Иллейша, 1897. – С. 16-19.
- Падяк, Валерій. Історія карпаторусиньской літератури і культури: драматургія і національний театр на Підкарпатській Руси (1848 – 1989): високошкольський учебник / В. Падяк; Пряшівський університет у Пряшеві, Інститут русиньского языка і культури. – Пряшів, 2015. – 186 с.: фот. – Текст русин. языком.
- Падяк, Валерій. Нарис історії карпаторусиньской літератури XVI–XXI століть / В. Падяк; Дослід. центр карпатознавства. – Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2010. – 204 с.; Теж саме під назвою: Нарис історії карпаторусиньской літератури XVI – XXI стороча / В. Падяк. – Пряшів: Сполук русиньских писателів Словенська, 2012. – 140 с. – Текст русин. языком.
- Падяк, Валерій. Ужгородський тижневик “Новый Свѣтъ” (1871–1872): анот. бібліогр. матеріалів та іст. нарис / В. Падяк; Закарпат. обл. універс. наук. б-ка, Дослід. центр карпатознавства при Вид-ві В. Падяка; бібліогр. ред. Л. Ільченко. – Ужгород: Вид-во В. Падяка, 2006. – 172 с.
- Падяк, Валерій. Ужгородський тижневик та доля трьох його редакторів: [роль газети “Свѣтъ” у справі культурно-нац. відродження] / В. Падяк // Новини Закарпаття. – 1991. – 17 квіт. – С. 4-5: іл.
- Сильвай, І. А. (Уриил Метеор). Избранные произведения / И. А. Сильвай. – Словац. изд-во худ. лит. = Slovenske vydavateľstvo krásnej literatúry, 1957. – 432 с.
Зі змісту: [про Общество св. Василя Великаго]. – Автобіографія – С. 77-162.
- Уриил Метеоръ [Сильвай, І.]. Положение угорскихъ русскихъ подъ управленіемъ Стефана Панковича, епископа Мукачевскаго / Уриилъ Метеоръ // Славянскій сборникъ. – Томъ первый. – С.-Петербург., 1875. – С. 55-88.
- [Чучка, Юлій]. Наша книгопечатня / [Ю. Чучка] // Мѣсяцословъ на 1900. годъ / составилъ: отъ имени общества св. Василя Великаго Юлій Чучка. – Въ Унгварѣ: Изданіе книгопечатни “Общества св. Василя Великаго”, 1899. – С. 40-46. – Підпис: Ча.

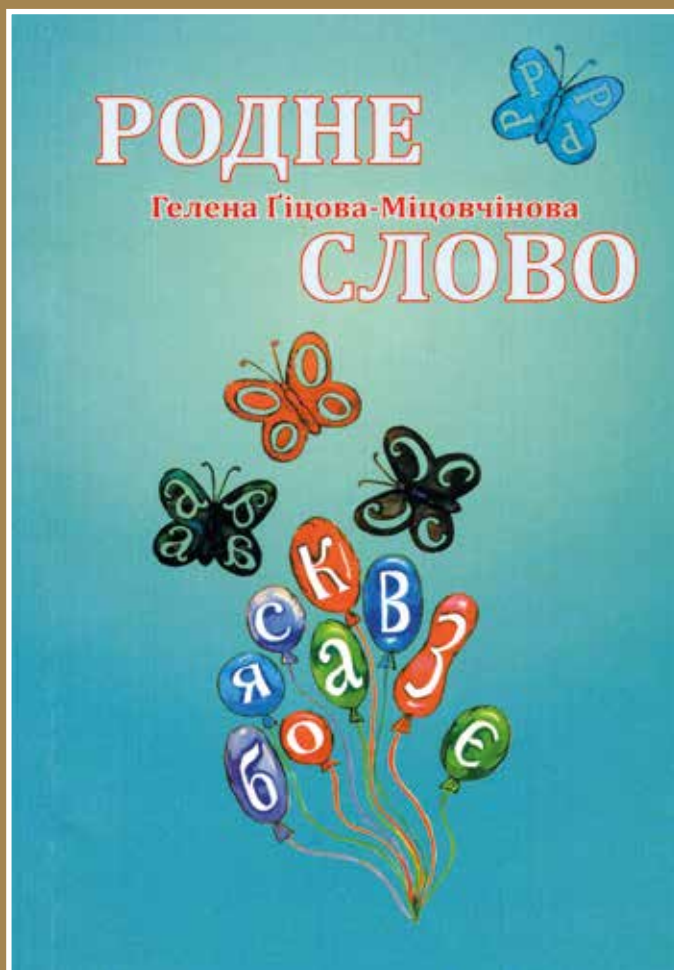
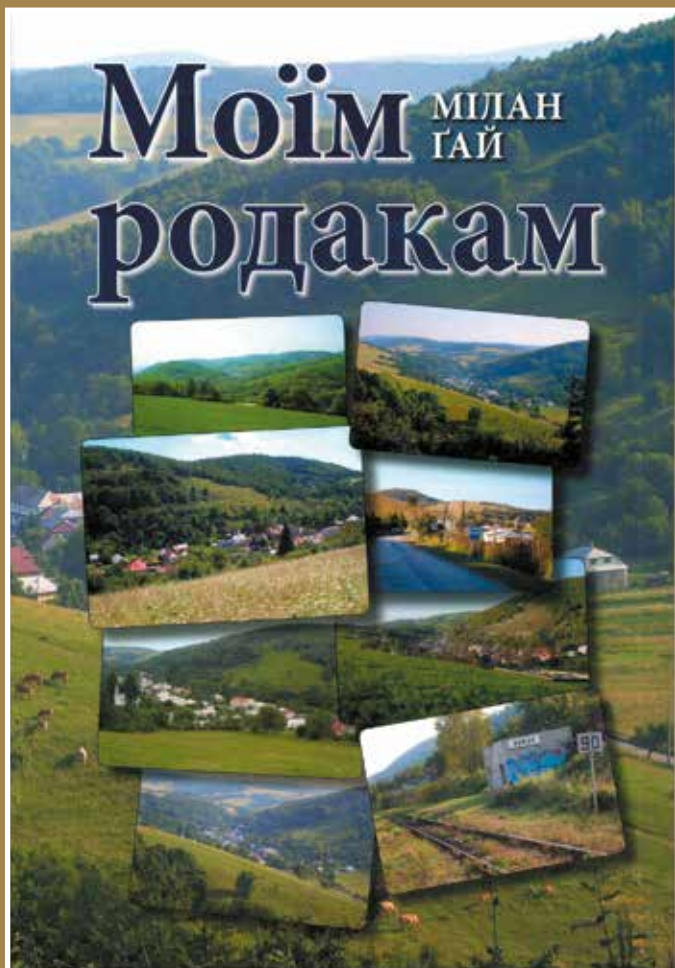
(Публікуєме в перекладі з українського языка до словацького варіанту русиньского языка.)

КУЛЬТУРНО-ХРИСТІАНЬСКИЙ ЧАСОПИС выдавать Русин і Народны новинки (6x гоѣне, náklad 1100 ks, IČO: 17079748).

Предплатне 10 євр. Адреса редакції: Rusín, Duchnovičovo nám. 1, 081 48 Prešov, SR. Телефон: 0917 171 912. Шефредактор: Мґр. Александер Зозуляк, языкова редакторка: ПґДр. Кветослава Копорова, ПґД., редактор: Мґр. Михал Павліч. Регістрацны числа: ISSN 1339-5483, EV 328/08, MIČ 49 589. Адреса на интернеті: www.rusynacademy.sk, e-mail: rusyn@stonline.sk. Выдане 20. октобра 2016 р.

• Найновшы русиньскы неперіодичны виданя з року 2016. Першу зверьху зліва книжку видав Сполук русиньскых писателів Словенська, далшы три выдала Академія русиньской културты в Словенській републіці.

• Поетична сцена з гриз Темра Ковачіка: корчма під зеленим стромом (Словацька республіка по русиньскы), яка была посліднє інсценізаціє у юбилейній 70-ій сезоні ТАД 2015/2016. В ній ся успішно представили Міріам Гайдошова (в ролі Сліпної дієвки) і Ладіслава Ладомірянк (Денде, єднорукій запанік). Фотка: Далібор Крулжа